

Avslag på asylansökan

Upplevelser av att återvända

Författare/projektledare: Mikaela Hagan

Delprojektledare: Josefin Zeolla

Intervjuer: Josefin Zeolla (Albanien, Irak, Kosovo), Hans Hägglund (Irak) och Mikaela Hagan (Albanien, Kosovo)

Referensgrupp: Nina Piquer, Hans Hägglund, Alexandra Segenstedt, Evelien Rusch, Cecilia von Koch, Mikaela Kotschack Thurn, Alessandro Girardi och Josefine Karlsson

Språkgranskning: Micael Lindholm

Redigering: Rickard Olseke

Layout: Helene Heed

Foto framsida: Mikaela Hagan

Svenska Röda Korset vill rikta ett tack till våra systerföreningar, Röda Korset i Albanien och Kosovo tillsammans med European Technology and Training Center i Irak för att de gjort dessa intervjuer och uppföljningsresor möjliga. Särskilt tack till Zhaneta Xhelili, Fatos Xhengo, Gloria Fernandez Porada, Antígona Sopjani och Hajjaj Mustafa.

Förutom dessa vill vi tacka de organisationer och myndigheter som vi fått möjlighet att intervjua och utbyta erfarenheter med under de resor som rapporten bygger på.

Sist, men inte minst vill vi rikta ett stort tack till de personer och familjer som generöst delat med sig av sina personliga erfarenheter och upplevelser kopplat till återvändande.

EUROPEISKA UNIONEN
Asyl-, migrations- och
integrationsfonden

Vi främjar migrationens möjligheter genom att driva ett projekt som medfinansieras av Asyl-, migrations- och integrationsfonden.

AMIRA – Assisting Migrants in Return and Asylum

Innehållsförteckning

Sammanfattning	5
Inledning	8
Metod och syfte	9
Frågeställningar.....	9
Genomförandet av intervjuerna.....	10
Avgrensningar och begränsningar.....	10
Upplevelser av att återvända till Irak	12
Bakgrund och kontext	13
Intervjupersonernas bakgrund och omständigheter.....	15
Återvändandet	15
Avslagsbeslutet och former för återvändandet.....	15
Individens beslut att återvända.....	16
Förberedelser, information och stöd.....	17
Efter återvändandet	19
Trygghet och säkerhet.....	19
Boende, försörjning och levnadsvillkor.....	19
Hälsa, psykosocial situation och tillgång till sjukvård.....	20
Stöd efter återvändandet.....	21
Upplevelser av att återvända till Albanien och Kosovo	22
Bakgrund och kontext	23
Intervjupersonernas bakgrund och omständigheter.....	24
Återvändandet	25
Avslagsbeslutet och former för återvändandet.....	25
Individens beslut att återvända.....	25
Förberedelser, information och stöd.....	26
Efter återvändandet	27
Trygghet och säkerhet.....	27
Boende, försörjning och levnadsvillkor.....	27
Hälsa, psykosocial situation och tillgång till sjukvård.....	28
Stöd efter återvändandet.....	29
Barnrätts- och genusperspektiv på återvändande	32
Barns upplevelser av återvändande	34
Barns upplevelser av återvändande till Irak.....	34
Barns upplevelser av återvändande till Albanien och Kosovo.....	36
Kvinnors upplevelser av återvändande	37
Kvinnors upplevelser av återvändande till Irak.....	38
Kvinnors upplevelser av återvändande till Albanien och Kosovo.....	40
Avslutande reflektion – återvändande som en varaktig lösning	41
Rekommendationer	43

Förord

Globalt befinner sig 80 miljoner människor på flykt idag, det högsta antalet någonsin, varav nästan hälften är barn. Den Internationella rödakors- och rödahalvmånerörelsen finns på plats för att förhindra och lindra lidande samt mildra humanitära konsekvenser i 192 av världens länder – i krig, konflikt och katastrofer, i flyktingläger och längs flyktens väg.

Varje människa i behov av skydd har rätt att få sina asylskäl prövade på ett rättssäkert sätt. Beslutet om avslag på asylansökan innebär för många en chock som är förknippad med rädsla för att återvända. Oavsett orsaken till att man sökt asyl innebär beslutet för merparten en oro, besvikelse och en personlig kris. Som en konsekvens av detta kan återvändandet ofta vara den svåraste delen av en migrationsprocess.

Det är sällan ett helt frivilligt beslut att återvända. Ofta sker ett återvändande på grund av att myndigheterna bedömt att det inte finns skäl för uppehållstillstånd.

Oavsett vilket land eller vilka omständigheter en individ eller en familj kommer ifrån är det Röda Korsets utgångspunkt att alla individer ska bemötas humannt och med värdighet och respekt i återvändandeprocessen.

Den Internationella rödakors- och rödahalvmånerörelsen arbetar för att alla migranternas rättigheter ska respekteras i hela migrationsprocessen och detta gäller även vid en utvisning eller ett återvändande. Röda Korsets stöd i återvändandeprocessen sker alltid på

uppdrag av individen. Vår uppgift är att ge korrekt information och psykosocialt stöd samt att ge praktisk hjälp till den som efterfrågar detta.

Röda Korset anser att stödet i återvändandeprocessen som minimum bör innefatta ett humannt och värdigt bemötande samt tillgång till korrekt, neutral och tillräcklig information i mötet med myndigheter. Materiellt, praktiskt och ekonomiskt stöd bör finnas tillgängligt utifrån individuella behov och särskild utsatthet i fler länder än idag.

Röda Korset följer regelbundet upp personer som återvänt. I den här rapporten belyser vi de individuella berättelserna och upplevelserna kring hur det kan vara att återvända till tre olika kontexter: Albanien, Irak och Kosovo. Utifrån Röda Korsets långa erfarenhet av att arbeta med stöd till människor i en återvändandeprocess, ger vi konkreta förslag på hur processen och stödet kan förbättras för att återvändandet ska bli mer humannt, värdigt och hållbart. Med anledning av detta anser vi att fokus bör vara på åtgärder som främjar självant återvändande och reintegration framför åtgärder som innefattar tvång och sanktioner.

Martin Ärnlov
Stockholm, 16 november 2021
Generalsekreterare,
Svenska Röda Korset

Sammanfattning

Ofta är återvändandet en för individen svår del av migrationsprocessen då den kan präglas av rädsla och en fruktan för att återvända. För andra kan det innebära stora personliga påfrestningar och oro för hur livet ska bli. I stödet till personer som befinner sig i återvändandeprocessen samarbetar Svenska Röda Korset med den nationella rödakors- eller rödahalvmåneföreningen i hemlandet. Vi arbetar enbart på uppdrag av individen och arbetet bedrivs självständigt från myndigheternas arbete – Röda Korset ger stöd utifrån behov, oavsett en persons legala status, och utifrån individens egen vilja och önskan att ta emot hjälp.

Materialet som ligger till grund för denna rapport består av djupintervjuer med totalt 28 personer i Albanien, Kosovo och Irak. I den mån det var möjligt har intervjuer med kvinnor och familjer med barn prioriterats. Fokus för frågorna var på hur individerna uppfattat och förstått avslagsbeslutet, vilken information och stöd de fick eller hade behövt, bemötande, förberedelser samt stöd inför återvändandet. Frågorna om situationen i hemlandet fokuserade på vad som hände när personen återvände och hur detta upplevdes, om något stöd erbjöds och i så fall av vem.

De allra flesta återvändare hade varit lång tid i EU – både i Irak och på Västra Balkan fanns familjer som varit i Sverige mellan fyra och fem år.

I rapporten har vi valt att främst lyfta återvändarnas egna upplevelser då dessa sällan eller aldrig får komma till tals.

Slutsatser

Flera personer som vi har intervjuat berättar att de ångrar att de återvänt och att de planerar att migrera på nytt. För de allra flesta finns orsakerna till migrationen fortfarande kvar och återvändandet upplevs för dessa individer inte som en varaktig lösning.

Det främsta kriteriet för återetablerings- och återintegreringsstöd idag är nationalitet. Hos de familjer vi intervjuat på Västra Balkan, som inte haft tillgång till reintegrationsstöd, finns stora humanitära behov och avsaknad av tillgång till grundläggande mänskliga rättigheter. Det finns därför skäl att se över om stödet kan utformas för att i högre utsträckning möta individuella behov och därigenom lindra fortsatt utsatthet. I Irak har stödet haft en positiv påverkan på individers möjlighet bland annat till försörjning och bidragit till ett mer hållbart återvändande.

Myndigheter och andra aktörer behöver arbeta för att öka förståelsen för skälen till avslag och innebörden av exempelvis tidsfrister och återreseförbud. Även insatser som rådgivning, generella förberedelser och stöd som innefattar det psykiska måendet behöver stärkas och utvecklas.

I familjerna som återvänt till Irak har alla, inklusive kvinnor och barn, varit med på möten med European Technology and Training Center (ETTC) som tillhandahåller återintegreringsstöd. De kvinnor som återvänt som ensamstående och som ingår i kvinnoledda hushåll har fått ett individbaserat stöd. Däremot verkar det som att kvinnors och barns del av stödet ofta går till

mannens eller familjens gemensamma affärsprojekt. Barn har generellt sett inte haft tillgång till något specifikt stöd, inom reintegrationsprogrammen, utifrån sina individuella behov.

En förutsättning för att kunna tillgodogöra sig stöd är god psykisk hälsa. Hos både vuxna och barn finns ett behov av att utveckla det psykosociala stödet. Många återvändare, oavsett kontext, kämpar med svåra känslor som sorg, misslyckande, vanmakt och hopplöshet inför sin situation.

Utformningen av stödinsatser och tillgången till dessa skiljer sig åt beroende på vilket land personen sökt asyl i, vilka aktörer som verkar i just det landet och vilken roll och mandat dessa har, samt hur reintegrationsstödet organiseras och utifrån vilka kriterier det ges. I exempelvis Albanien har personer som återvänder från länder som har avtal med International Organization for Migration (IOM) möjlighet att få stöd, men däremot finns inga ERRIN-program (European Return and Reintegration Network). Det betyder att det inte finns några möjligheter för personer som återvänder från Sverige att ta del av stöd som erbjuds personer från andra EU-länder.

I alla tre länder som besökts har Röda Korset eller Röda Halvmånen gett stöd till individer på olika sätt inför, under och efter återvändandet. Utifrån den unika rollen rörelsen har finns en möjlighet att fortsatt utveckla arbetet med stöd vid avslag och återvändande, både i Sverige och i ursprungsländerna, genom internationellt samarbete och samverkan.

Rekommendationer

Röda Korset verkar för att återvändande ska ske under humana och världiga former. Vi anser att en bra utgångspunkt för arbetet med att utöka och stärka stödet vid återvändande är det globala ramverket för säker, ordnad och reguljär migration. Ramverket belyser vikten av att respektera principen om non-refoulement, att barnets bästa ska beaktas vid alla beslut och att reintegrationsstöd bör vara genusmedvetet och barnanpassat. Även uppföljning av återvändande samt vikten av internationellt samarbete behandlas i ramverket.

Det globala ramverket för säker, ordnad och reguljär migration är den första mellanstatliga överenskommelsen som innefattar alla dimensioner av internationell migration, inklusive återvändande och reintegration, på ett holistiskt sätt. Ramverket antogs år 2018 av majoriteten av FN:s medlemsstater.

Utifrån intervjuerna och vår långa erfarenhet av att arbeta med stöd till människor i en återvändandeprocess, ger vi konkreta förslag på hur processen och stödet kan förbättras för att återvändandet ska bli mer humant, värdigt och hållbart.

Röda Korsets anser att stödet i återvändandeprocessen som minimum bör innefatta ett humant och värdigt bemötande och tillgång till korrekt, neutral och tillräcklig. Utöver detta bör alla som återvänder få tillgång till det antal återvändandesamtal som behövs i varje enskilt fall samt även individuellt praktiskt stöd utifrån behov. Materiellt och ekonomiskt stöd bör finnas tillgängligt utifrån individuella behov och särskild utsatthet i fler länder än idag.

Foto: Josefín Zeolla

Samtal mellan representant från Svenska Röda Korset och familj som återvänt utanför ETTC:s kontor i Irak.

Rekommendationer till regeringen:

- Fokusera på åtgärder som främjar självmant återvändande och reintegration framför åtgärder som innefattar tvång och sanktioner.
- Tillsätt en utredning för att undersöka hur stödet i samband med återvändande kan stärkas. Fokus bör vara på att säkerställa migranternas rättigheter och att tillgängliggöra stöd för särskilt utsatta grupper.
- Ge Migrationsverket i uppdrag att se över bemötandet vid avslag och hur särskilt utsatta gruppers rättigheter, inklusive barnets rättigheter, kan stärkas i återvändandeprocessen med fokus på jämställdhet och principen om barnets bästa.
- Ge en oberoende aktör i uppdrag att följa upp tvångsvist och även självmant återvändande.

- Revidera Lagen om mottagande av asylsökande (LMA) i syfte att säkerställa att personer med avslag på sin asylansökan har rätt till ekonomiskt stöd för grundläggande behov.

Rekommendationer till Migrationsverket och Polisen:

- Fortsätt arbetet med att utveckla och utöka stödet vid återvändande.
- Säkerställa att alla asylsökande samt personer med avslag på asylansökan får korrekt information om återetableringsstödet samt ERRIN-stödet så att de har så korrekta förväntningar som möjligt inför återvändandet.
- Migrationsverket bör arbeta med att utveckla, individanpassa och kvalitetssäkra samtalen som förs vid avslag och återvändande samt utveckla informationen som ges i processen.

Inledning

En person som ansöker om asyl har rätt att få sitt behov av skydd prövat i en rättssäker process. Ingen får utvisas till en plats där personen riskerar förföljelse eller tortyr eller annan omänsklig eller förnedrande behandling (principen om non-refoulement). Samtidigt innebär en reglerad invandring att den som får avslag på sin asylansökan förväntas återvända till hemlandet.

Ofta är återvändandet den för individen svåraste delen av migrationsprocessen då den kan präglas av känslor av misslyckande och oro för hur livet ska bli. Många har investerat en stor del av sitt ekonomiska kapital för att ta sig till ett EU-land. Ofta har asylprocessen inneburit en lång väntan på beslut, präglad av osäkerhet och separation ifrån den närmaste familjen. Även flykten eller resan hit kan ha inneburit svårigheter och traumatiska upplevelser.

Individens sammantagna upplevelser av tiden innan migrationen, asylprocessen och bemötandet vid avslag och i återvändandeprocessen påverkar förutsättningarna för ett humant, värdigt och hållbart återvändande.

En svårighet kopplat till återvändande- och reintegrationsprocessen är att många aktörer i Sverige och i andra länder har en begränsad syn på sitt ansvar gentemot individen. Ansvar sträcker sig ofta till tidpunkten då en person sitter på ett plan tillbaka till hemlandet. För den enskilda individen är det dock då många svårigheter och behov uppstår. Även om utsattheten och utmaningarna för individen skiljer sig åt beroende på personliga omständigheter och på förutsättningarna i det land personen återvänder till, finns det en generell utsatthet kopplad till återvändandeprocessen. Utsattheten kan förvärras om det finns en särskild utsatthet hos

individen som beror på ålder, omständigheter kopplade till kön och genus, etnisk eller religiös tillhörighet, eller till exempel avsaknad av nätverk.

Svenska Röda Korset har lång erfarenhet av arbete för och med människor på flykt. I stödet till personer som befinner sig i återvändandeprocessen samarbetar vi när det är möjligt med den nationella rödakors- eller rödahalvmåneföreningen i hemlandet. Röda Korset arbetar enbart på uppdrag av individen och arbetet bedrivs självständigt från myndigheternas arbete – vi ger stöd utifrån behov, oavsett en persons legala status, och utifrån individens egen vilja och önskan att ta emot hjälp.

Den här rapporten skrivs inom ramen för projektet AMIRA (Assisting Migrants in Return and Asylum) som finansieras av EU:s Asyl-, migrations- och integrationsfond (AMIF). Till grund för rapporten ligger uppföljningsresor som genomförts inom ramen för det tidigare AMIF-finansierade projektet, Svenska Röda Korset Återvändandeprocessen, som Svenska Röda Korset bedrev mellan 2017 och 2020.

Metod och syfte

Syftet med rapporten är att lyfta återvändarnas egna upplevelser av återvändandeprocessen och kartlägga deras situationen och behov efter återvändandet. De största kunskapsluckorna finns inom återvändande- och reintegrationsprocessen och därför har tyngdpunkten lagts där.

En viktig del i arbetet med att samla in kunskap om återvändares situation och behov är att göra uppföljningar efter återvändandet.

Genom att ta del av individers upplevelser kan vi utveckla och förbättra stödet vid återvändande och verka för en human och värdig process. Svenska Röda Korset följer regelbundet upp personer som återvänt.¹

Länderna i fokus för den här uppföljning har valts dels utifrån att de är länder dit ett stort antal personer återvänt de senaste åren. Personer från dessa länder har också tagit del av Röda Korsets stöd i hög utsträckning. Vi har även valt ett land där reintegrationsstöd erbjuds vid återvändande från Sverige via organisationen European Technology and Training Center (ETTC), som ofta omnämns i europeiska sammanhang som ett exempel på stöd som generellt sett fungerar bra.

Frageställningar

Intervjufrågorna som ställdes utgick ifrån personernas upplevelser av att migrera, söka asyl och att återvända samt deras situation efter återvändandet. Intervjuerna fokuserade på anledningarna till migrationen, hur resan till Sverige eller annat EU-land gått till och upplevelsen av asylprocessen.

Fokus för frågorna om återvändandeprocessen var på hur individerna uppfattat och förstått avslagsbeslutet, vilken information och stöd de fick eller hade behövt, bemötande, förberedelser samt stöd inför återvändandet. Frågorna om situationen i hemlandet fokuserade på vad som hände när personen återvände och hur detta upplevdes, om något stöd erbjöds och i så fall av vem. Utformningen

¹ Sedan 2008 har 639 personer följts upp av Svenska Röda Korset och samarbetspartners i ursprungsländerna, vilket ger en unik kunskap om vad som händer efter återvändande. Se gärna vår tidigare rapport: Avslag på asylansökan - Återvändande, Resultat och utmaningar, 2015, [avslag-pa-asylansokan-atervandande161006.pdf](https://www.rodakorset.se/avslag-pa-asylansokan-atervandande161006.pdf) (rodakorset.se)

av frågor som berör individernas situation vid tillfället för intervjun baseras på globala policyramverk om varaktiga lösningar och förutsättningar för ett hållbart återvändande.²

I de fall barn intervjuades föregicks detta av en riskanalys och åtgärder för att hantera dessa risker. I de fall barn inte kunde intervjuas ställdes barnfokuserade frågor till föräldrarna. Barnperspektivet integrerades genomgående i intervjufrågorna. Vid misstanke om psykisk ohälsa eller andra behov som framkom under intervjuerna hanterades detta i dialog med Röda Korset och ETTC på plats.

Beroende på kontext och individernas situation skiftade tonvikten i intervjuerna. I Albanien och Kosovo lades ett större fokus på vilken typ av stöd personerna hade behövt eller önskat medan intervjuerna i Irak fokuserade mer på det stöd de fått och hur de upplevt detta. I Irak fick frågan om hur individen förhöll sig till avslagsbeslutet ett större utrymme då svaren var mer mångbottnade som en konsekvens av att Irak inte tar emot personer som utvisas med tvång.

Genomförandet av intervjuerna

Totalt genomfördes djupintervjuer med 28 personer i Albanien, Kosovo och Irak. I den mån det var möjligt har intervjuer med kvinnor och familjer med barn prioriterats eftersom de utgör en stor del av dem som återvänder, men som trots det inte alltid kommer till tals i dessa sammanhang.

Intervjuerna innefattade 17 familjer/hushåll med totalt 28 personer, varav 12 kvinnor/flickor, 16 män/pojkar – av dessa var 6 barn, inbegripet även numera vuxna som antingen sökt asyl eller återvänt som minderåriga barn.

Utgångspunkten var att individen skulle ha återvänt från Sverige, men för att få fler intervjupersoner i Albanien och Kosovo breddades urvalet till att innefatta personer som återvänt från ett EU-land.

De flesta återvändarna hade varit lång tid i EU. Både i Irak och på Västra Balkan fanns familjer som varit i Sverige mellan fyra och fem år.

Tiden sedan personerna återvänt varierade från en månad och till tre år vid tidpunkten för intervjun. De allra flesta hade återvänt de senaste två åren.

Utöver personerna som har återvänt har vi även intervjuat representanter för en rad lokala och internationella nyckelaktörer, bland annat nationella rödakorsföreningar, civilsamhällesorganisationer, myndigheter och internationella organisationer.

Avgränsningar och begränsningar

I Irak identifierades personer för intervju av ETTC, som är tjänsteleverantör till European Return and Reintegration Network (ERRIN) och Migrationsverket. Samtliga intervjuade hade fått stöd av organisationen och återvänt till en av de delar av Irak som anses mest stabila säkerhetsmässigt.

2 Se bland annat: IASC Framework on Durable Solutions for Internally Displaced Persons; [50f94cd49.pdf](#) (unhcr.org); samt Durable Solutions for Children, Toolkit, Save the Children International, [Durable-Solutions-for-Children-Toolkitfinalfeb2019.pdf](#) (pasc-lac.org)

I Albanien och Kosovo var det Röda Korset som identifierade intervjupersonerna. Flera tillhör de mest utsatta grupperna bland återvändarna; romer och egyptier.

Antalet personer som intervjuats är förhållandevis lågt och de slutsatser vi drar får ses i ljuset av detta. Utifrån vår erfarenhet och kunskap är dock de flesta behov och förbättringsområden som framkommer kända sedan tidigare.

Avsikten var att intervjua så många barn som möjligt, men det visade sig vara praktiskt svårt då de äldre barnen dagtid befann sig i skolan. Detta innebär att det i flera fall är föräldrarnas svar om barnens upplevelser och behov som återges i rapporten.³

Rapporten utgår ifrån individernas egna upplevelser och förståelse av processerna. Deras uppgifter har inte verifierats genom beslut eller annan dokumentation. En del nyanser i återvändarnas berättelser kan ha förlorats på grund av tolkning och översättning.

Svenska Röda Korset har valt att främst lyfta återvändarnas upplevelser då dessa sällan eller aldrig får komma till tals.

Inom ramen för rapporten har inte representanter för svenska myndigheter intervjuats. Vi har dock en kontinuerlig dialog med både Migrationsverket och Polisen om frågor som rör återvändande och förvar.

Begrepp som används i rapporten

Det allmänna begreppet **återvändande** innefattar alla former av återvändande.

I rapporten används begreppen **självvalt återvändande** och **tvångsvist återvändande** som även används av svenska myndigheter. De individuella upplevelsorna följer dock sällan de formella definitionerna. Olika grad av tvång och frivillighet förekommer i de olika formerna av återvändande.

Förutom nationalitet är det i Sverige och i många andra länder formen för återvändandet som avgör vilket **återetablerings- eller reintegrationsstöd** (återintegreringsstöd) som erbjuds till återvändare.

Mänsklig värdighet är den grundläggande rättighet från vilken alla andra mänskliga rättigheter härleds. Ett **värdigt återvändande** innebär enligt Röda Korset att det som huvudregel sker utan att våld används (användning av tvångsmedel måste hållas till ett minimum och vara förenligt med de mänskliga rättigheterna), att ingen godtyckligt skiljs från familjemedlemmar och att återvändare behandlas med respekt och fullt ut accepteras av hemlandets myndigheter.

Ett **hållbart återvändande** bör som minimum innefatta att återvändare inte diskrimineras i förhållande till grundläggande civila, politiska, ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. För att återvändande ska anses vara en **varaktig lösning** krävs det att personer kan återvända till en situation som präglas av fysisk, juridisk, materiell och psykosocial säkerhet. Ett hållbart och varaktigt återvändande förutsätter ofta att orsakerna till att en person lämnade sitt hemland inte kvarstår.

När vi använder begreppet **reintegration** menar vi den process som inkluderar den som återvänder i det sociala, kulturella, ekonomiska och politiska livet i hemlandet. Att arbeta med reintegration innebär att återvändandet blir mer hållbart genom att de risker som återvändare står inför i sina ursprungsländer minskas. I begreppet inkluderas genomförandet av alla möjliga åtgärder som gör det möjligt för de som återvänder att åtnjuta sina mänskliga rättigheter, inklusive rätt till socialt skydd, hälso- och sjukvård, en tillräcklig levnadsstandard, anständigt arbete, utbildning och rättvisa.

³ Se exempelvis hur barn och föräldrars syn på stödbehov skiljer sig i Afghanistan i: *From Europe to Afghanistan: Experiences of Child Returnees*, *From Europe to Afghanistan: Experiences of child returnees* | Resource Centre (savethechildren.net)

Foto: Josefin Zeolla

Intervju i Irak med ung vuxen som återvänt från Sverige.

Upplevelser av att återvända till Irak

Bland de som återvänt till Irak och som Röda Korset intervjuat finns en bredd av individer och familjesammansättningar. Majoriteten av hushållen innefattar minderåriga barn. Antingen har barnen rest tillsammans med båda föräldrarna, med en ensamstående mamma eller så har barnen varit kvar i hemlandet med en förälder eller släktingar. Totalt inkluderades nio hushåll/familjer i intervjuerna och 13 individer.

Ofta ligger en kombination av orsaker bakom migrationen, däribland säkerhets- och skyddsproblematik, problem med familj, och hopp om ett bättre liv och bättre levnadsvillkor. Individens beslut att återvända självmant är ofta mångbottnat och komplext. Vanliga anledningar till att återvända självmant är ett avslag på asylansökan och långa perioder av separation från familjemedlemmar. I Irak har alla intervjupersoner fått stöd av European Technology and Training Center (ETTC). För en del var stödet till hjälp ett tag. Vissa personer har lyckats att skapa en mer långsiktig försörjning genom att till exempel kombinera kontant- och återintegreringsstödet.

Få personer har vidtagit några särskilda förberedelser inför återvändandet och flera har saknat fullgod och korrekt information om stödinsatserna. Ingen har haft samtal med ETTC innan de lämnade Sverige, vilket är en möjlighet som finns. Efter återvändandet uppger flera personer att de känner sig otrygga. Flera anser att återvändandet inte är en varaktig lösning utan planerar att migrera på nytt. Andra svårigheter som framkommer rör problem med försörjning.

Bakgrund och kontext

Enligt UNHCR finns idag nästan fem miljoner återvändare i Irak och mer än en miljon internflyktingar.⁴ Varaktiga lösningar för återvändare är en av UNHCR:s viktigaste prioriteringar i landet. Irak har länge varit ett av de största ursprungsländerna för ansökningar om asyl i Sverige. År 2020 lämnades 782 asylansökningar in till Migrationsverket – 40 procent av de asylsökande var kvinnor och 30 procent var barn. Bifallsandelen samma år var 21 procent.^{5,6}

Migrationsverkets rättsliga ställningstagande från 2019 beskriver bland annat säkerhetsläget i Irak.⁷ Här har bedömningen gjorts att den rådande situationen inte är så allvarlig i någon del av Irak att var och en riskerar att utsättas för skyddsgrundande behandling.⁸ Säkerhetsläget varierar dock, både inom och mellan olika områden. Säkerhetsläget i norra Irak anses vara mer stabilt.

Vid utgången av 2020 fanns nästan 4 000 öppna återvändandeärenden gällande Irak hos Migrationsverket. Av dessa var 52 procent personer i hushåll med barn och 177 personer var ensamstående kvinnor. Av de som utvisades till Irak år 2020 återvände 164 personer självmant i Migrationsverkets regi och 25 personer återvände i polisens regi.⁹ I de fall en person inte vill återvända lämnas ärendet till polisen, men för att en person ska tas emot av irakiska myndigheter behöver personen oavsett vilken myndighet som verkställer utvisningen samtycka till avresan.

Särskilt utsatta grupper

Migrationsverket noterar i sitt rättsliga ställningstagande att våld mot kvinnor har ökat samt att det finns en problematik kring hedersrelaterat våld. Särskilt ensamstående kvinnor i internflykt, som inte kan återvända till sina ursprungliga hemtrakter kan ha svårt att få sina rättigheter tillgodosedda. Vid en bedömning av behovet av skydd gällande en ensamstående kvinna, med eller utan barn, måste en noggrann utredning och bedömning göras av hennes person, situation, nätverk och släkt. Vidare gör Migrationsverket bedömningen att även om situationen för barn i allmänhet är inte i sig är skyddsgrundande så kan barn i Irak ”vara särskilt utsatta, till exempel unga flickor som löper risk att giftas bort eller föräldralösa barn. Det har rapporterats att barn har använts som kombattanter i konflikten mellan IS och säkerhetsstyrkor samt också utsatts för trafficking och sexuellt utnyttjande.”

---

4 UNHCR, Fact Sheet Iraq, January 2021: *UNHCR*

5 Totalt avgjordes nästan 21 000 ansökningar av Migrationsverket år 2020 och 1385 av dessa berörde Irak och här var bifallsfrekvensen 21 %. Den genomsnittliga tiden det tog att handlägga ett ärende om Irak hos Migrationsverket var under samma år 374 dagar. Det är dock viktigt att komma ihåg att hela processen med överklagande till Migrationsdomstolarna kan ta ytterligare tid och att den sammanlagda tiden i asylprocessen därför kan bli längre än så. Källa: Migrationsverkets officiella statistik. *Statistik om asylansökningar – Migrationsverket*

6 För ensamkommande barn var bifallsfrekvensen 48 % under samma period. Totalt fattades beslut i 25 ärenden som rörde barn utan vårdnadshavaren från Irak och 10 av dessa fick ett positivt beslut hos Migrationsverket. Källa: se ovan.

7 Rättsligt ställningstagande angående prövningen av ansökningar om internationellt skydd med mera för medborgare i Irak – SR 34/2019.

8 Däremot bedöms säkerhetsläget i Bagdad, Anbar, Salah al-Din, Nineve, Kirkuk och Diyala vara sådant att inre väpnad konflikt föreligger.

9 Migrationsverkets månadsstatistik december, 2020.

Möjligheter till stöd vid återvändande

Personer som återvänder till Irak från Sverige har möjlighet att få två olika typer av stöd från svenska myndigheter. Det ena är ett kontantstöd som år 2020 utgjordes av 30 000 kr per vuxen och 15 000 kr för barn (med ett maxbelopp per familj på 75 000 kr). Det finns inga krav på att personer ska redovisa vad pengarna har använts till. Det finns däremot villkor för att stödet ska beviljas, bland annat att återvändandet sker självmant. Det är International Organization for Migration (IOM) som administrerar utbetalningen på plats i Irak. År 2020 var det 159 personer som återvände till Irak och som fick bifall på sin ansökan om återetableringsstöd av Migrationsverket.

Sverige deltar i det europeiska samarbetet European Return and Reintegration Network (ERRIN). Genom detta finns upphandlade tjänsteleverantörer som Sverige använder sig av i bland annat Irak, som ger möjlighet till återintegreringsstöd efter återvändandet (ERRIN-stöd). Stödet ska sökas innan avresa och motsvarar maximalt 2 500 EUR per person. Det omfattar återvändande i både Migrationsverkets och polisens regi. Generellt är målet med stödet att hjälpa individen att komma tillbaka till samhället och hitta försörjning. År 2020 fick 122 personer ERRIN-stöd.

I Irak är det organisationen ETTC som på uppdrag av ERRIN ger stöd till återvändare. Stödet finns tillgängligt i norra, södra och centrala Irak. Typer av stöd som kan ges av ETTC vid ankomst är till exempel hämtning på flygplats, hjälp att resa vidare inom landet, tillfälligt boende (max tio dagar), och hjälp till akut sjukvård. På längre sikt kan de hjälpa till med socialt, juridiskt och medicinskt stöd, boende, utbildning och språk, hjälp att söka jobb och hitta praktik, yrkesutbildning och stöd för särskilt utsatta grupper. Det vanligaste stödet är hjälp att starta en affärsverksamhet.

Ardalans berättelse

Ardalan är en 34-årig man från Irak som reste utan sin fru och tre barn för att söka asyl i Sverige. Han har en högskoleutbildning som idrottslärare, men var utan arbete i sex år efter avslutade studier. Ardalan uppger att han inte hade någonting; ingen egen bostad, ingen möjlighet att försörja sig själv och sin familj och tvingades bo hos sina svärföräldrar och att det var därför att bestämde sig för att söka asyl i Sverige. Han anlände i oktober 2015 och blev direkt anvisad till ett boende i Kiruna. Där var det alltid natt – mörkt hela tiden och Ardalan mådde psykiskt mycket dåligt.

Han var vid ett tillfälle inlagd på sjukhus på grund av sin psykiska ohälsa och fick mediciner för sin sjukdom. Han beslutade sig direkt för att återvända när han fick sitt avslag och hade redan tidigare skaffat ett pass, eftersom han saknade sina barn så mycket. Ardalan berättar att han bara vill leva med sin familj, men att han nu efter återvändandet känner förvirring, sorg och skam över sin oförmåga att få ett arbete och därmed ett eget hem och kunna försörja sin familj. Ardalan köpte delägarskap i en taxibil för bidraget han fick från ETTC, men inkomsten därifrån räcker inte. Vid tillfället för återvändande tänkte han inte alls på stöd eller pengar, han ville bara återförenas med sin familj. Nu önskar han att bidraget varit större så det kunnat räcka till att säkra försörjning. Ardalan har tappat allt hopp och tycker att situationen är ännu värre än när han lämnade Irak. Han ångrar att han återvände och om han kunde, skulle han åka tillbaka till Sverige igen.

Intervjupersonernas bakgrund och omständigheter

Anledningarna till flykten eller migrationen från Irak till Sverige uppges vara en kombination av skyddsskäl – rädsla för personlig förföljelse eller väpnad konflikt – och den generella levnadssituationen. Även svårigheter kopplat till kön samt släkt och familj lyftes i intervjuerna. Lite mindre än hälften av de intervjuade lyfte någon form av skyddsskäl eller otrygghet som huvud- eller delanledning till att de ursprungligen lämnade Irak för att söka asyl i Sverige. Ett flertal personer tar även upp arbetslöshet och ekonomisk otrygghet som viktiga orsaker. Återvändarna lyfter även att det är svårt för familjer och ensamstående kvinnor att leva i Irak.

Omed som sökte asyl i Sverige som ensamkommande barn när han var 13 år nämner betydelsen av kön – hans systrar fick inte följa med eftersom de inte ansågs klara av resan. Tre män vi talat med har rest ensamma och lämnat familjen eller barnen med andra släktingar för att de skulle komma efter. Trots att resan anses farlig särskilt för kvinnor och barn finns även familjer som lämnat Irak tillsammans och sökt asyl i Sverige. Rasoul, som nu är 16 år, säger att anledningen till att de lämnade Irak var oklar för honom och att de inte visste vilket land de skulle till, men att de kom till Sverige och att han trivdes.

Flera personer berättar att de hört att Sverige är ett stabilt land som är bra för bland annat familjer och kvinnor. Guled, som är 39 år, berättar att det är svårt som kvinna att leva och försörja sig i Irak och att det är en av anledningarna till att hon sökt asyl i Sverige:

”Om jag kan hitta ett sätt så kommer jag åka tillbaka till Sverige igen. Det är väldigt svårt för kvinnor här om du inte har en make. Det är väldigt svårt att leva här. Det är inte som i Sverige. I Sverige, vilket jobb du än har är det inte skam eller något att skämmas över. Men här för en kvinna, är det skamligt att jobba.”

Återvändandet

Förståelsen och acceptansen för asylbeslutet varierar hos individerna vi pratat med. Det finns stora skillnader i upplevelser kring frivillighet och tvång. Förståelse för beslutet, känsla av en rättvis process, acceptans av utgången, individens resurser och psykologiska strategier, neutral och opartisk information samt ett bra bemötande av Migrationsverket tycks ha ett positivt inflytande på reintegrationsprocessen. Majoriteten av de vi intervjuat uppger dock att de inte har förstått avslagsbeslutet eller fått ett bra stöd i processen.

Avslagsbeslutet och former för återvändandet

Det finns stora skillnader i hur individer upplevt återvändandet, särskilt när det gäller tvång och frivillighet. Upplevelserna följer inte nödvändigtvis de formella definitionerna av återvändande. Ett återvändande som skett självmant på pappret kan upplevas som tvingande i praktiken, och samtidigt kan ett tvångsvist återvändande, i polisens regi, ha skett utan tvångsmedel. Det finns individer i rapporten som på pappret återvänt självmant, men som upplever att de blivit tvingade och hotade att acceptera beslutet. Det skiljer sig också var i processen olika individer har accepterat myndigheternas beslut om återvändande. Personer kan ha fått avslag på sin asylansökan i alla instanser och ändå uppleva återvändandet som mer eller mindre frivilligt. Några individer har accepterat ett beslut i första instans eller av olika anledningar valt att inte överklaga.

Saman och hans familj har återvänt självmant, men upplever att Migrationsverket fokuserade på sanktioner – att rättigheter försvinner vid ett lagakraftvunnet utvisningsbeslut. En bristande tilltro till asylprocessen tas också upp av olika personer vi intervjuat – bland annat Saman beskriver processen som godtycklig. Att känna att asylprövningen har varit rättssäker och förstå avslagsbeslutet är en viktig förutsättning för att återvändandet ska bli bra.

Det finns stora skillnader i upplevelserna av bemötande hos personal på Migrationsverket främst. En ung kvinna upplevde att hon blev lurad. Tre gånger i veckan skulle Hawa anmäla sig för uppsikt och hon uppger att det en gång var två poliser som väntade. Hon säger:

”Jag var så rädd och ringde min mamma.”

Vidare berättar Hawa att hon upplevde att personal på Migrationsverket inte betedde sig korrekt.

Personer som uppger att de inte ångrar beslutet att återvända beskriver sin nuvarande situation i mer positiva ordalag än övriga intervjuade. En av dessa, Evin som är 25 år, beskriver betydelsen av stödet från en handläggare på Migrationsverket. Som positivt beskriver hon det personliga bemötandet, att handläggaren verkligen upplevdes bry sig om henne, att hon gav saklig och utförlig information om processen och att hon inte försökte påverka hennes beslut. Evin upplever att beslutet att återvända var hennes eget och att ingen försökt påverka henne att återvända. Hon är motiverad att skapa sig ett bra liv efter återvändandet. Upplevelsen av att beslutet att återvända är ens eget och en mer positiv syn efter återvändandet – optimism och hopp inför framtiden och att exempelvis kunna försörja sig själv och eventuell familj – verkar hänga samman.

Individens beslut att återvända

För att ett utvisningsbeslut ska kunna verkställas till Irak krävs att individen samtycker till avresan. En del personer väljer att följa beslutet och återvända självmant, medan andra inte ser det som ett alternativ och väljer att avvika eller stanna kvar i en situation där det inte går att bli utvisad med tvång. Olika faktorer uppges ha påverkat individens beslut att acceptera ett återvändande.

I många fall samverkar personliga omständigheter med dåliga utsikter att få ett uppehållstillstånd och avslag på asylansökan i en eller flera instanser. Det är vanligt att återvändarna tar upp separation från barn, partner och övrig familj som en viktig anledning till att man valde att samverka till självmant återvändande. I dessa fall har vanligtvis mannen sökt asyl med förhoppnings om att barn och fru ska kunna komma efter. Aram, som är 53 år, berättar för oss:

”Om det inte var för min familj så hade jag inte återvänt.”

Aram berättar att han då hade fortsatt vidare till ett annat land. Exempelvis till Tyskland, men att han bestämde sig för att återvända istället då han saknade sina barn för mycket. Om han hade kunnat ta med dem hade han lämnat igen. Det var en lång process för honom att inse att han var tvungen att återvända.

Det kan också handla om äldre föräldrar till vuxna barn som har svårigheter att försörja sig i hemlandet, olyckor eller plötsligt uppkomna hälsoproblem som resulterat i ett självmant återvändande. En del av de vi intervjuat tar även upp själva asylprocessen och den psykiska ohälsa som uppstått på grund av lång väntan. Ardalan berättar att han ville återvända självmant på grund av sin psykiska ohälsa och på grund av att han inte träffat sina barn på över fem år vid tidpunkten.

I de flesta fall tycks inte incitament som kontantstöd (återetableringsstöd) och återintegreringsstöd i form av tjänster vara avgörande för beslutet att återvända självmant, men däremot har det nämnts som bidragande av några återvändare som intervjuats.

En familj valde att återvända självmant på grund av stödet som erbjuds via ETTC och IOM, men de har ändå starka känslor och upplevelser av att ha blivit tvingade. Att få sitt ärende överlämnat till polisen eller att tvingas återvända i polisens regi har också tagits upp som något förnedrande i sig. Saman berättar att han upplevde det som bättre att återvända självmant då han menar att det är förnedrande att återvända i polisens regi.

Hos några individer finns upplevelser av tvång och hot om sanktioner i samband med avslaget och i återvändandeprocessen. Att själv ha varit förvarstagen och att ha haft anhörig i förvar har i ett fall varit en bidragande orsak till att medverka till återvändande. Rädsla för polis, tvång, förvar och sanktioner har i vissa fall spelat roll för beslutet att återvända självmant. I ett fall uppger en familj att de fått information om att barnen inte kommer att få gå i skolan om de inte återvänder självmant. Så här berättar Guled:

”Jag sa att jag inte ville återvända, men de sa till mig du måste åka. Om inte så kommer vi att tvinga dig. Och de tog min dotter i förvar en månad.”

Guled berättar att personal på Migrationsverket sa till henne att hon inte kommer kunna skicka sina barn till skolan om hon inte återvände självmant och att polisen kommer komma till hennes hem. Hon upplevde situationen som väldigt svår.

Omed som kom till Sverige som ensamkommande barn bestämde sig för att återvända efter att han fick avslagsbeslut från Migrationsverket. Han berättar att han valde att återvända redan efter det första avslaget då han saknade sin mamma och sin familj för mycket. I efterhand uppger Omed dock att han ångrar att han återvände utan att överklaga och att han hade behövt ett bättre stöd för att fatta beslutet – han säger att han hade problem med sin gode man och inte haft möjlighet att byta. Inte heller på boendet hade det funnits någon som kunde vara ett stöd i processen.

Förberedelser, information och stöd

De flesta som intervjuats har gjort få eller inga förberedelser inför återvändandet. Majoriteten har fått information om återintegreringsstödet, men informationen upplevs generellt som otillräcklig. Informationen om innehållet i stödet via ERRIN och möjligheten att ta kontakt med ETTC innan återvändandet tycks bristfällig – ingen av de intervjuade säger sig ha kontaktat ETTC innan avresan. Två familjer har fått stöd av Röda Korset och Röda Halvmånen innan och efter återvändandet.

I intervjuerna framkommer det att individer inte förstått den formella skillnaden på de olika formerna för återvändande, det vill säga tvångsvist och självmant. En person uppger vidare att han inte fått veta om att återintegreringsstödet via ERRIN och ETTC finns. Två personer uttrycker att de fått felaktig information om stödet. Aram, säger att han fått information av Migrationsverket om att ETTC skulle ordna honom ett jobb, men att det inte stämde.

Ardalan säger vidare att han inte fick information att det gick att prata med ETTC innan återvändandet. Han fick veta att de fanns, men att han skulle kontakta dem efter att han återvänt. Omed berättar att han fick ett nummer till ETTC som han ombads ringa om ett jobb när han kom fram, men att det inte stämde utan att det handlade om att starta upp ett företag, vilket han inte var beredd på. Han säger att han hade velat ha mer information om hur det skulle vara att återvända och om situationen i Irak.

Ytterligare en 24-årig man som återvänt, Soran, säger att han inte fick någon information alls av Migrationsverket om ETTC utan att det var de som kontaktade honom efter att han återvänt. Däremot fick han information om kontantstödet. Guled, berättar att hon fick information om ETTC av en granne först efter återvändandet. Hon hade också fått ett papper av polisen på svenska cirka två till tre dagar före återvändandet, men berättar att det var svårt att förbereda sig eller att få information i det skedet då utvisningen var dramatisk och det var starka känslor inblandade.

Evin berättar att hon träffade personal hos Migrationsverket. Personen som hjälpte henne var själv kurd. Hon informerade henne om ETTC och hon fick veta hur stödet skulle fungera om hon valde att återvända självmant. Evin träffade samma handläggare två till tre gånger och hon upplever att hon fick väldigt bra råd.

Hon var väldigt tveksam till att återvända och hon var rädd att hon skulle ånga sig om hon återvände. Evins beslut hade inte vunnit laga kraft ännu. Hon bestämde sig trots det för att återvända. Handläggare rådde henne att vänta på det andra beslutet, men Evin uppger själv att hon inte klarade av att bo i Sverige längre. Efter det fick hon hjälp av samma handläggare med alla papper och hon upplevde att hennes information och stöd var väldigt hjälpsamt. Det gav en bra grund inför återvändandet, menar hon. Innan hon återvände kände hon till ETTC och vad stödet innebar.

Evin berättar också om de psykologiska förberedelser hon själv gjort före återvändandet. När hon bestämde sig för att återvända berättar hon att hon var fast beslutsam att göra något bra för sig själv och sin framtid med stödinsatserna. Hon pratade om sina idéer med vänner som uppmuntrade henne. Hon berättar att hon själv fattade beslutet att återvända. Det var ingen som tvingade henne. Inte heller hennes familj utan de lät henne fatta beslutet själv och sa till henne att detta är ditt personliga beslut och tillhör dig. Så hon fattade beslutet. Och bestämde sig för sitt projekt.

Bland vissa återvändare finns en känsla av hopplöshet och en uppfattning om att stöd, information eller förberedelser innan inte hade gjort skillnad:

”Personligen så tänkte jag inte på pengarna även om de betalade mig en miljon dollar. Jag vill bara leva för mina barn. Och nu, har jag ingenting. Jag vet inte vad jag ska göra. Jag är förvirrad, jag vet inte vad jag ska ta mig till”, berättar Ardalan.

Rasoul, som återvänt med sin familj, säger att han fick med sig ett intyg om skolgång från sina lärare och berättade för alla sina kompisar att han skulle återvända till Irak, men att han i framtiden vill komma tillbaka till Sverige igen. Andra förberedelser som nämns i intervjuerna berör mediciner och recept. Saman bland annat tog med sig mediciner från Sverige. Innan han återvände bad han läkaren att skriva ut så att han kunde ta med sig ifall medicinerna inte skulle finnas i Irak.

Efter återvändandet

Flera av de intervjuade planerar att lämna Irak på nytt för att ta sig till främst Europa igen. Några personer uttrycker att de ångrar att de återvände och att de borde ha stannat kvar trots avslag. Detta tyder på en bristande hållbarhet och varaktighet i återvändandet. Många familjer kämpar med att försörja sig, att hitta arbete, och att få sina små affärsverksamheter att fungera. Flera bor tillfälligt inhysta hos släktingar och en del har fortsatt skyddsproblematik. Andra uppger att de kan försörja sig på ett bra sätt och att de känner sig trygga. Ett par personer befinner sig i internflykt, vilket innebär att de inte kan återvända till de områden de ursprungligen kommer ifrån eller lämnat i hemlandet.

Trygghet och säkerhet

Tre kvinnor och två män uppger att de drabbas av fortsatt skyddsproblematik i form av upplevd otrygghet. Två av kvinnorna från samma familj upplever skyddsproblematik relaterad till kön och även en man känner otrygghet kopplat till problem inom familjen. I det första fallet handlar det om genusbaserat våld, en tidigare make och pappa som hotat familjen och som de håller sig undan.

Fyra personer av tretton uppger att ingen säkerhetsproblematik längre finns, varav två är män och två kvinnor. En äldre kvinna lever dock i internflykt och hennes vuxne son är försvunnen. Guled som upplever sig vara utsatt av sin tidigare make berättar för oss:

”I Sverige trodde de inte mig när jag berättade att han hotade mig och att min dotter är i fara. Men när jag återvände, så var det just det som hände mig.”

Om det inte var för detta så hade hon kunnat bo i Irak säger hon.

Boende, försörjning och levnadsvillkor

Flera som intervjuats uppger att deras situation var bättre innan de lämnade Irak, främst ekonomiskt. En person uppger att situationen är bättre efter, en annan säger att situationen är ungefär samma. Ardalan uppger dock att det är värre vid tidpunkten för intervjun eftersom barnen blir äldre och behöver mer. Han berättar att han skäms över att inte kunna ge dem det de ber om och behöver.

Alla har någonstans att bo även om det är ett tillfälligt arrangemang för en del. De flesta har någon form av arbete eller försörjning, men upplever att det är svårt att få livet att gå ihop. De saknar anställning och försörjer sig genom olika mindre affärsverksamheter. Två personer uppger att de inte har någon försörjning alls. Soran berättar att:

”Mina levnadsvillkor är mycket svåra, nu tänker jag dagligen på att återvända till Sverige”.

En av de personer som upplever sig klara sig bra, Aram, säger att ingen svälter i Irak. Det är skillnad då folk i Irak hjälper varandra. Det är inte som i Europa, menar han, där människor får hjälp av staten. Han får själv hjälp av sin bror och farbror/morbror.

Hälsa, psykosocial situation och tillgång till sjukvård

På frågan om de har tillgång till sjukvård svarar de flesta nej eller oklart. Flera svarar att sjukvård finns i viss utsträckning, men att de inte har tillgång till den då det kostar för mycket. En återvändare fick vård i Sverige som avbröts när återvändandet skedde. Intervjuerna visar även att psykisk ohälsa var ett hinder för att kunna tillgodogöra sig det erbjudna stödet. En äldre kvinna, Jian, berättar att hon använt kontantstödet för att kunna ta hand om sina hälsorelaterade problem.

Återvändandet präglas för många av svåra känslomässiga upplevelser så som sorg, misslyckande och uppgivenhet. Den första tiden efter återvändandet kan präglas av positiva känslor kring att återförenas med familj, men för de flesta är det svårt med omställningen och skillnaderna i levnadsvillkor. Andra upplevelser handlar om att inte känna sig som en del av samhället och av att vara annorlunda. Bahar berättar att det var väldigt ledsamt att behöva återvända:

”Efter alla ansträngningar och svårigheter och att korsa en mycket lång väg, så var det väldigt svårt.”

Soran, som är 24 år, berättar att han är besviken och känner att han har misslyckats. Han lämnade Irak på grund av sin svåra situation och det var hans mål att få asyl och leva tryggt i Sverige. Han upplever det som att han inte klarar någonting och är misslyckad.

Evin som upplever att beslutet att återvända var hennes eget berättar för oss: *”På planet började jag att gråta. Jag sa så här är det, det var mitt beslut. Jag sa så här är det, det är ett nytt liv, och jag bör vänja mig vid det. Och det är det. Jag återvände och träffade min familj som jag inte hade träffat på fyra år. Jag träffade dem och jag glömde lite.”*

Omställningen att komma tillbaka efter flera år i Europa är påfrestande. Bahar berättar att hon inte känner sig som en del av samhället och att det på sätt och vid hade varit bättre om de inte hade åkt överhuvudtaget eftersom deras situation var bättre innan. Efter att ha bott i Sverige och upplevt hur livet kan vara, till exempel att ha tillgång till utbildning och sjukvård, var det svårt att komma tillbaka.

Foto: Josefín Zeolla

Besök på bageri som startats upp av återvändande man med hjälp av återintegreringsstöd.

Stöd efter återvändandet

Alla intervjupersoner hade fått stöd av ETTC och de flesta var nöjda med detta, men flera hade hellre sett att det var lättare att få en anställning i stället för att starta en affärsverksamhet. De allra flesta har inte fått något annat stöd utöver kontant- och återintegreringsstödet. En familj har via Svenska Röda Korset fått stöd av Irakiska Röda Halvmånen. Andra har fått hjälp av släktingar.

Flera berättar att de startat en verksamhet som de sedan fått lägga ner – de har kunnat försörja sig ett par månader tills varor tagit slut eller pengarna inte längre räckt till hyra eller underhåll av taxibil. Soran säger att han kunde försörja sig på sitt projekt i två till tre månader, men sen var han tvungen att lägga pengarna på hyra istället. Saman berättar att familjen köpte en taxi men att det är många som kör taxi och att det därför inte var lönsamt. Det var också dyrt att underhålla och laga bilen.

I några fall bedrivs fortfarande den verksamhet som personerna startat upp. Ett exempel är Evin som använt både kontant- och återintegreringsstödet till att bygga upp en verksamhet. Det tycks också som att det gått bättre för de som haft tidigare erfarenhet och utbildning inom ett visst område. Exempelvis har Aryan, som är bagare och tidigare haft ett bageri, genom stödet startat ett nytt bageri som vid tiden för intervjun fortsatt bidrog till hans försörjning.

Likaså Jian säger att hon kan försörja sig utifrån stödet hon fått: Med hjälp av ETTC hyrde hon ett hus. Och utöver att bo i huset lagade hon mat som hon sedan levererade utan kostnad. De gick tillsammans till marknaden för att köpa allt hon behövde till verksamheten och huset. Efter det började hon att laga pizza och andra typer av mat. Hon säger att:

“Om det inte var för stödet hade jag inte kunnat ha ett hus och leva.”

Foto: Mikaela Hagan

Samtal mellan återvändande kvinna och representant från Albanska Röda Korset.

Upplevelser av att återvända till Albanien och Kosovo

Bland de som återvänt till Albanien och Kosovo och som Svenska Röda Korset intervjuat finns huvudsakligen familjer med minderåriga barn som sökt asyl och återvänt tillsammans. En person reste utan sin familj för att arbeta i Sverige. Totalt inkluderades åtta familjer och 15 individer.

I de flesta fall är det inte säkerhetsproblem eller andra skyddsgrundande orsaker som ligger bakom migrationen, men däremot avsaknad av grundläggande mänskliga rättigheter så som tillgång till adekvat boende, möjligheter att försörja sig och tillräckligt med mat. Barnens situation och framtid är viktiga anledningar till migrationen. I en del fall handlar det generellt om att skapa sig en bättre framtid med möjlighet till kvalitativ utbildning och jobb i framtiden, men i relativt många fall handlar det om tillgång till vård för specifika sjukdomar eller hälsoproblem som inte finns i hemlandet.

Det finns familjer som har återvänt tvångsvist, det vill säga i polisens regi. Det finns även en barnfamilj som suttit frihetsberövad i förvar. Anledningarna till att personer valt att acceptera avslagsbeslutet och återvända självmant handlar till största del om att inte vilja utsätta sina barn för risken att återvända med polisen eller riskera ett återreseförbud till hela EU.

Få familjer har vidtagit några särskilda förberedelser inför återvändandet. I många fall har det gått relativt snabbt. En del familjer har inte tyckt att detta varit något problem medan andra hade velat ha mer tid för att förbereda barnen. Efter återvändandet har nästan ingen tillgång till försörjning och många familjer beskriver en stor hopplöshet och en vilja att migrera på nytt.

Bakgrund och kontext

Albanien och Kosovo är de länder på Västra Balkan med störst antal asylansökningar i Sverige under 2020. Då sökte 222 personer från Albanien asyl i Sverige – av dessa var 40 procent kvinnor och 35 procent barn. Från Kosovo sökte 136 personer asyl i Sverige – 45 procent kvinnor och 30 procent barn. Bifallsandelen var samma år 2 procent för både Albanien och Kosovo.¹⁰

EU har ett återtagandeavtal med Albanien och det är möjligt att utvisa personer som fått avslag på asylansökan med tvång, vilket även gäller ensamkommande barn. Sociala myndigheter anses utgöra ett ordnat mottagande om det inte finns kontakt med föräldrar vid återvändandet.¹¹ Även Sverige och Kosovo har ett återtagandeavtal som möjliggör tvångsvist återvändande.¹²

År 2020 återvände 234 personer självmant till Albanien från Sverige i Migrationsverkets regi. Ytterligare 58 personer återvände i polisens regi. Under samma år återvände 6 ensamkommande barn självmant.¹³ Till Kosovo återvände 141 personer självmant, varav två ensamkommande barn.¹⁴

Särskilt utsatta grupper

Under januari till september 2020 gjordes 37 förfrågningar till IOM angående återvändandestöd till misstänkta offer för människohandel i Sverige, varav två avseende Albanien.

En anställd på Frälsningsarmén i Sverige berättar att de mött flera kvinnor som varit utsatta för genusbaserat våld och eller misstänkts vara offer för människohandel i Sverige under 2018. Deras upplevelse är att det är svårt för kvinnor att få skydd och stöd av samhället vid ett återvändande och att kvinnorna ofta blir förskjutna av familjen. Erfarenheterna gällande de som återvänt är inte särskilt goda och organisationen får kontinuerligt rapporter om förnyad utsatthet, och stor hotbild.¹⁵

Röda Korset har i en tidigare rapport belyst svårigheterna för kvinnor som återvänt till Kosovo och som utsatts för våld i nära relation att erhålla myndighetskydd i praktiken.¹⁶

Möjligheter till stöd vid återvändande

ERRIN-nätverket erbjuder inte några stödprogram för återvändande i Albanien eller Kosovo. Däremot kan återvändare från andra EU-länder som samarbetar med IOM få olika typer av stöd. I Albanien erbjuder IOM stöd på uppdrag av

---

10 Migrationsverkets månadsstatistik för 2020-12.

11 För mer information om Migrationsverkets bedömning av ett ordnat mottagande se SR 11:2020, [200327303.pdf](#)

12 [Avtal med Kosovo om återtagande av personer – Regeringen.se](#)

13 Migrationsverkets månadsstatistik för 2020-12.

14 Statistik från Migrationsverket, via mail 2021-06-24.

15 Mailkontakt med ansvarig för Frälsningsarmén Sveriges arbete med offer för människohandel, 2019-02-20.

16 Genusperspektiv – i asylprocessen och vid återvändandet, 2015, Svenska Röda Korset.

bland annat Belgien, Finland, Italien, Nederländerna, Tyskland och Ungern. IOM i Kosovo har ett så kallat AVRR-program¹⁷ för återvändare från vissa EU-länder. Programmen har särskilt fokus på utsatta grupper som äldre, personer med funktionsnedsättning, offer för människohandel, ensamkommande barn, ensamstående kvinnor med barn och sjuka.

Personer i Sverige som misstänks vara offer för människohandel kan få stöd vid återvändande via IOM oavsett vilket land de återvänder till. Jämställdhetsmyndigheten ansvarar för programmet i Sverige och nätverket Nationellt metodstödsteam (NMT) utför det operativa arbetet.¹⁸

Intervjupersonernas bakgrund och omständigheter

Bland de som intervjuats är orsakerna till migrationen ekonomiska och beror på avsaknad av grundläggande rättigheter så som social trygghet, tillgång till hälso- och sjukvård och kvalitativ utbildning. Flera av familjerna nämner att behov av sjukvård hos barnen är en viktig anledning och dessutom bristande tillgång på sjukvård i hemlandet för specifika sjukdomstillstånd. Att få möjlighet jobba och försörja sig är en stor orsak till migrationen.¹⁹

En av familjerna i Albanien som säger att de har haft mycket svårt att försörja sig, berättar också att deras dotter behöver sjukvård och att de kämpar för att få ihop pengar till medicin. En annan familj, där mamma Vlora intervjuas, uppger att en dotter är i behov av specialiserad vård på grund av en ögonsjukdom och att hon behöver särskild omvårdnad varje dag.

Aron berättar att det inte bara handlar om ekonomin, utan också om att vara någon, att bli respekterad och att ha möjligheter att få ett bättre liv. Han vill kunna ge bra utbildning till barnen, men nämner också hälsoskäl som en bidragande orsak. I Tyskland hade han jobb, men nu har familjen mycket svårt att försörja sig och är beroende av andras hjälp.

Sindi tar upp fysisk osäkerhet som orsak till migrationen. Sindi har återvänt från Sverige tillsammans med sin man och dotter. Maken har varit involverad i någon form av blodsfejd och därför lever de sedan de kom tillbaka i Tirana i stället för i sitt ursprungsområde.

I en familj i Kosovo är mannen är mycket sjuk. Enligt hans son var det en av anledningarna till att de sökte asyl i Sverige. Mamman berättar dock att även sonen varit i behov av vård.

Elona, som är 19 år, berättar att unga i Albanien vill lämna landet för att studera och ha större möjligheter att hitta arbete. Men även den sociala kontrollen av flickor och förväntningar kopplat till kön är en bidragande orsak. Det finns enligt henne för lite frihet för flickor och kvinnor att välja ett liv som inte innebär att gifta sig och skaffa barn. Det finns en stor press och förväntan på flickor inte bara i familjen, men även utanför i samhället. Hon berättar att kvinnor lätt döms och att det pratas.

---

17 AVRR står för Assisted Voluntary Return and Reintegration och är ett begrepp och koncept som används av IOM, för mer info se: [Assisted Voluntary Return & Reintegration | International Organization for Migration \(iom.int\)](#)

18 För mer info se: [020 390 000 | Nationellt metodstödsteam \(nmtsverige.se\)](#)

19 Det finns även andra orsaker till migration från dessa kontexter, se exempelvis Röda Korsets rapport om kvinnor som återvänt till Kosovo: Genusperspektiv i asylprocessen och vid återvändande, 2015, Svenska Röda Korset.

Återvändandet

Majoriteten av familjerna har återvänt självmant efter avslag på asylansökan, främst på grund av rädsla för återreseförbud och för att bli hämtade av polisen. Två familjer och en ensam man har återvänt med tvång i polisens regi. De flesta förstår skälen till avslagsbesluten, men flera som varit länge i olika EU-länder upplever ändå beslutet som en stor chock och ett personligt misslyckande.

Avslagsbeslutet och former för återvändandet

En familj i Kosovo som har varit i Sverige i fem år har återvänt i polisens regi efter att de lämnat Sverige, sökt asyl i Tyskland och sedan återförts till Sverige i enlighet med Dublinförordningen. En annan familj har utvisats med tvång av polisen i Tyskland. Flera av de som återvänt från Tyskland uppger rädsla för att bli hämtade mitt i natten. I Sverige är det dock praxis att inte göra detta.²⁰

Jetmir, som återvänt med tvång från Tyskland, berättar om dagen då polisen kom. Det var oväntat och kändes inte bra då hela deras framtid stod på spel. Men det fanns inget att göra, berättar han. Trots det var det väldigt svårt att acceptera. Han beskriver skillnaderna i livsvillkor för barnen.

”Barnen är vana att sova i sina egna rum. Här frågar de mig varför vi alla sover tillsammans. Vi är mållösa. Det finns inget att säga. Barnen frågar fortfarande när vi ska åka tillbaka, vi kan inte stanna här längre.”

Ibrahim, som är 18 år och har återvänt med sin familj från Sverige till Kosovo, berättar om hur det var att återvända i polisens regi. Med vid utvisningen fanns enligt Ibrahim ungefär sex poliser och en läkare bara med deras familj på tre personer. Det var ett vanligt flyg med andra passagerare. Det kändes inte bra, men polisen var snälla och behandlade dem väl, menar han.

De flesta av återvändarna uppger att de förstått varför de fått ett avslag på asylansökan. Sindi, som återvänt från Sverige till Albanien, uppger att hon förstår hur Migrationsverket resonerat, men att hon fått ett hårt och kallt bemötande. Arjeta som återvänt till Albanien säger att hon inte alls förstår beslutet och att hon tror att det kan ha att göra med att hon bröt mot reglerna och tog in ett extra kylskåp i rummet de bodde i. Hennes make Aron säger att beskedet kom som en chock – familjen hade varit många år i Tyskland och hade jobb och var enligt dem själva väl integrerade i samhället.

Individens beslut att återvända

För de som återvänt till Albanien och Kosovo är beslutet om återvändande inte lika mångbottnat som när det gäller Irak. I de flesta fall har det handlat om ett avslagsbeslut som de har följt på grund av rädsla för återreseförbud eller att utvisas med tvång. De familjer som har tvångsutvisats har inte haft något val utan hämtats av polisen alternativt varit placerade i förvar innan återvändandet. Jetmir från Kosovo som återvänt med polisen beskriver bristen på handlingsutrymme och säger att han var tvingad och det inte var deras beslut att fatta.

20 Rikspolisstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om verkställighet av beslut om avvísning och utvisning; RPSFS 2014:8 FAP 638-1.

Intervjupersonerna uppmanas att dela med sig av råd till andra i samma situation. Flera svarar: att återvända självmant. En av anledningarna till att återvända självmant är att slippa bli utvisade av polisen vilket de manar är väldigt dåligt för barnen.

Vlora önskar att det hade funnits mer tid att förbereda innan återvändandet för barnens skull.

Förberedelser, information och stöd

De flesta familjer som återvänt självmant har inte fått någon särskild information om återvändandet i förväg eller själva vidtagit några särskilda förberedelser utöver att packa. Två familjer har fått uppskjuten verkställighet i Tyskland på grund av graviditet – Sindi som återvänt från Sverige till Albanien har däremot inte fått det. Några har ordnat recept av läkare och hämtat ut mediciner för en tid framåt och skaffat sjukvårdsjournaler och födelsebevis.

Familjer som återvänt med tvång har inte fått med sig viktiga dokument och har därför haft problem att få tillgång till utbildning och annan samhällsservice. En familj saknade ett födelsebevis och sonen i en annan familj hade behövt sina betyg och skolintyg.

De flesta har haft kort tid på sig mellan avslagsbeslut och avresa, några dagar upp till någon vecka. Vissa tycker att det varit för kort och att de behövt mer tid för att förbereda sig. Andra säger att det gått för långsamt och de hade velat åka snabbare.

Marsela och Blerim från Albanien reste tre dagar efter avslagsbeslutet – de informerade barnen och packade. Familjen var i kontakt med en kvinna i Tyskland som hjälpte dem. Eftersom de ville kunna åka tillbaka till EU och jobba i framtiden valde de att följa beslutet. *”Vi gjorde inga förberedelser alls. Jag vidtog inga åtgärder. Det var allt i guds händer”*, säger Blerim. Han har förslag på stöd till återvändare:

”Hjälp med språket och att få hjälp att utveckla sina färdigheter, integration med jobb. Och att hjälpa oss att förstå processerna och lagen.”

Vlora berättar att de hade ungefär en månad på sig efter sista beslutet för att återvända. De förberedde sig genom att berätta för barnen och genom att samla ihop de dokument som behövdes, bland annat ett födelsebevis eftersom ena barnet fötts i Tyskland samt den äldre dotterns sjukvårdsjournaler. Därför hade de inga problem med registrering med mera efter återvändandet.

Sindi hade hoppats att svenska myndigheter skulle ta större hänsyn till hennes graviditet. Hon tycker att bara att vara vänlig kan räcka:

”Där kände vi oss väldigt ensamma och övergivna. Bara att vara lite vänliga skulle vara bättre. Bara detta är uppskattat och viktigt.”

En familj i Kosovo återvände med tvång efter att ett barn som fötts i Tyskland under tiden de befunnit sig där fick avslag på sin asylansökan. De tog med sig en hel påse med dokument, men uppger att de inte fått någon särskild information

om återvändande – familjen visste exempelvis inte att det var viktigt att få med sig födelsebevis. Andra saker de uppger att de önskat hjälp med är tolkning i större utsträckning.

Efter återvändandet

Det finns stor ekonomisk utsatthet hos de familjer och individer vi mött och denna är oftast värre efter återvändandet än innan. Flera familjer tar upp bristande tillgång till hälso- och sjukvård samt specialiserad vård och mediciner som stora problem. Majoriteten upplever hopplöshet och bristande tilltro till samhället och framtiden. Boendevillkoren är i många fall undermåliga, en del familjer saknar el, vatten och mat för dagen. Flera säger att de haft problem på grund av att de saknat olika dokument och därför haft svårt att få tillgång till samhällsservice. Det är dock ingen som uppger att de har säkerhetsproblem eller att de blivit diskriminerade på grund av att de är återvändare.

Trygghet och säkerhet

Sindi vars make har varit involverad i någon form av blodsfejd uppger att de inte haft problem sedan de kom tillbaka till Albanien. Hon tror att det är för att de hållit sig gömda och att de personer som de haft problem med tidigare fortfarande tror att de är i Sverige. Även övriga återvändare säger att de inte har några säkerhetsproblem. När vi frågar uppger ingen heller att de känt sig diskriminerade på grund av att de är återvändare eller upplevt några problem på grund av detta.

Boende, försörjning och levnadsvillkor

Boendesituationen och levnadsvillkoren är bland de största utmaningarna efter återvändandet. Nästan alla önskar att de hade tillgång till ett bättre boende – antingen ett eget boende då de bor hos släktingar eller ett bättre då nuvarande är litet eller saknar el eller vatten. Några äger sitt hus men i flera fall är det inte mer än ett skjul med plåttak utan el och vatten.

Många av familjerna kämpar med att hitta mat för dagen och uppger att de pengar de har antingen via ekonomiskt stöd från sociala myndigheter eller ströjobb inte räcker för att möta deras basala behov. Flera familjer bor fem till sex personer i ett rum.

Aron och Arjeta äger sitt hus. Familjen består av sex personer som bor i ett litet rum. Huset är provisoriskt och mycket är trasigt. Det positiva är, enligt dem själva, att de tack vare att de äger huset inte behöver betala hyra. Flera familjer som ägt sitt boende sedan innan de lämnade hemlandet berättar att det stått tomt när de varit borta. När de kom tillbaka kunde de bara låsa upp dörren.

Sindi har en lägenhet som är sliten och smutsig och saknar vatten och el, men hon bor inte där utan hos sina föräldrar. Situationen är enligt henne själv extremt pressad eftersom de är väldigt fattiga själva och inte kan försörja henne. Då hon inte har någon som kan ta hand om hennes barn som är nio månader har hon svårt att jobba. Hennes föräldrar lämnar henne inte utan hjälp, men det är en svår situation och eftersom de är väldigt fattiga själva känner hon sig som en tung börda.

Jetmir och Adela i Kosovo saknar eget boende. De har ett hus, men det är inte färdigbyggt och därför bor de med släktingar. De är fem i familjen som bor i ett rum. Att ha ett bättre hus eller i alla fall få hjälp att färdigställa huset och att ha ett jobb är det viktigaste, enligt Jetmir.

En familj i Kosovo har fått en lägenhet genom ett statligt program för återvändare. De har betalat för två månader, men säger att de kanske ska betala för ett år enligt familjen. Flera familjer uppger att de inte har mat eller kämpar med att se till att det finns mat för dagen för deras barn.

Marsela berättar att de befinner sig i en mycket svår situation och att de har svårt att ge sina barn den mat de behöver. Utöver det har de problem med regn och översvämningar, avsaknad av el och rinnande vatten i bostaden.

Aron säger att det inte finns några jobb och det gör det svårt att få råd till allt som barnen behöver. De måste bland annat ha böcker till skolan och material som kostar pengar. Han säger vidare att han och Arjeta hade kunnat överleva i Albanien, men att det inte finns någon framtid för barnen. På frågan om vad framtid innebär svarar han bland annat utbildning och att ha ordentliga kläder. Vidare säger Aron: *”De behöver äta i skolan och äta hemma. De behöver bo bekvämt, inte så här. Vi befinner oss nu i ett läge där vi diskuterar hur vi ska äta. Jag kan inte tänka på något annat.”*

Flera familjer uppger att de får ekonomiskt stöd av myndigheterna men att det inte räcker. Två kvinnor som lever utan sin respektive make för tillfället säger att de inte har tillgång till ekonomiskt stöd trots att de inte jobbar. En familj får någon form av stöd via en internationell organisation.

En familj som får ekonomiskt stöd berättar att de även samlar plastflaskor som de säljer. De hade lite pengar innan de åkte till Tyskland, men nu är de slut. Marsela säger att det var okej första månaden tillbaka, men att det sedan pengarna tog slut har varit katastrof. *”Vi har inga jobb, men samlar plastflaskor och säljer. Vi får socialbidrag nu, men det räcker inte. En månad, lite mindre än 50 EUR per månad.”* Hon vill gärna ha hjälp med jobb och slippa att tigga. En annan familj som uppger att de inte får någon ekonomisk hjälp av myndigheterna berättar att de har lite ströjobb då och då – de fixar och lagar mindre saker i andras hem.

Hälsa, psykosocial situation och tillgång till sjukvård

Många berättar om chock den första tiden och att de har förhoppningar om att kunna migrera igen och att de inte ser någon framtid för sig själva eller sina barn i Albanien eller Kosovo. För de flesta kvarstår problemen som gjorde att de lämnade sitt hemland. För Gezim är det samma situation efter återvändandet som innan. Han har svårt att få den utbildning och speciallärare som hans son med en neuropsykiatrisk diagnos behöver. För Edon handlar den största utmaningen om att ge sina barn en framtid. Han säger att han inte ser någon framtid för sig själv eller för sina barn i Albanien: *”Jag har väldigt begåvade barn. Det är svårt att inte kunna ge dem det drömmer om.”*

Det är få som uttrycker hopp inför framtiden eller ser en väg ut ur sin situation. Marsela som lever under väldigt knappa förhållanden och som kämpar vidare för sina barns skull säger dock:

”Vi hoppas imorgon är en bättre dag. Vi har fortfarande hopp, om ett bättre liv.”

Om sina två barn säger Sindi att allt hon hoppas är att de ska få ett bättre liv än henne.

Flera av familjerna har svårt att få vård för både de vuxna och barnen. I några fall handlar det om att vården saknas eller inte finns tillgänglig exempelvis på grund av ekonomi. Det kan exempelvis handla om olika typer av specialiserad vård eller operationer, att medicinerna inte finns, att vården bara finns privat eller att vård och mediciner är för dyra och att de därför inte har råd. Marsela återkommer flera gånger till svårigheterna att få den medicin som dottern behöver.

Vloras dotter har en ögonsjukdom och kommer inom kort att behöva en operation. För att få tillgång till vård i Albanien måste hon betala och gå privat, vilket även innebär långa resor. I Tyskland fick hennes dotter den specialiserade vård hon behövde. Familjen fick verkställigheten uppskjuten på grund av graviditet, men återvände sedan självmant.

En familj i Kosovo berättar om vården de fått i Sverige. Enligt kvinnan i familjen har maken tidigare upplevt tortyr och fått hjälp av Röda Korsets behandlingscenter för krigsskadade och torterade. I Sverige har han haft tillgång till vård och mediciner som inte finns eller som familjen inte har råd med efter återvändandet. Det är uppenbart vid tillfället vi besöker familjen att mannen är sjuk.

Stöd efter återvändandet

Det är enbart en familj i Kosovo och en familj i Albanien som fått stöd utifrån att de är återvändare. I Kosovo finns ett statligt återvändandeprogram och vid tidpunkten för intervjuerna fick Röda Korset finansiering för att arbeta med återvändare, vilket är ett resultat av tidigare samverkan med Svenska Röda Korset.²¹ I Albanien ska det finnas särskilt stöd på lokal nivå, men de lokala skillnaderna är stora och det är inga av de vi möter som fått ta del av detta. En familj har fått barnspecifikt stöd av organisationen Terre des Hommes. Flera familjer har fått stöd av Röda Korset inom ramarna för andra program som vänder sig till en bredare målgrupp.

Alla minderåriga barn går i skola och flera familjer har tillgång till ekonomiskt stöd. De viktigaste behoven hos återvändare är enligt familjerna själva hjälp med boende, jobb, utbildning och sjukvård. Även hjälp med mat, kläder, mediciner och utbildningsmaterial till barnen nämns som viktigt.

Familjen i Kosovo som har fått en lägenhet betald i två månader kommer troligen fortsätta att få den betald i ett år. De har även fått kläder, mat- och hygienpaket från myndigheterna och Röda Korset. En familj i Albanien berättar att de ibland får pengar från en privatperson i Tyskland. En annan familj i får ekonomiskt stöd från Röda Korset för barnets sjukvård. Tre familjer uppger att de fått hjälp av släktingar med boende och kunnat bo som inneboende hos föräldrar eller svärföräldrar.

Arons familj har fått stöd via Terres des Hommes med bland annat renovering av huset och aktiviteter för barnen. Han är väldigt tacksam över hjälpen de fått.

Utöver hjälp med boende är det vanligaste önskemålet stöd att få arbete. Ibrahim säger så här om stödbehov:

”Hus, medicin till min pappa. Och skolan, eller ett jobb. Röda Korset skulle kunna hjälpa återvändare med jobb. Även med hus. Men om jag fixar ett jobb kanske jag också fixar lägenhet.”

21 Röda Korset medverkar inte i programmet längre utan ansvaret gavs till andra aktörer i mars år 2020.

Foto: Mikaela Hagan

Byggnad i område i Albanien där intervjuer skedde i samband med rapporten.

Tre personer från tre olika familjer uttrycker att de inte har tillräckligt med mat till barnen och att detta är något de hade velat ha hjälp med. Bra utbildning och tillgång till skola är något som många lyfter. Två av kvinnorna säger att de hade velat arbeta eller att de inte kan arbeta på grund av att ingen kan se efter deras barn – den ena har ett barn under ett år och den andra ett barn som behöver omvårdnad på grund av sin ögonsjukdom under dagarna.

Familj som återvänt från Tyskland till Albanien

Vi besöker familjen som består av en kvinna och en man och deras fyra barn hemma i deras hus. De bor i en stad inte långt från Tirana. Huset består av ett rum där alla sex familjemedlemmar bor. Tillsammans med personal från Albanska Röda Korset, som tolkar, samtalar vi med pappan i familjen inomhus och med mamman och de fyra barnen utomhus.

Familjen har varit tillbaka i nästan tre år. De var i Tyskland i nästan två år innan de fick avslag på sin asylansökan och var tvungna att återvända. Vi vill prata om barnen, hur de har det och hur de har upplevt processen att återvända. Det blir ett känslösamt möte. Mamma Marsela blir ledsen när vi pratar om barnen. Men hon vill gärna prata och hon är glad att vi bryr oss om hur de har det. Pappa Blerim säger att han inte förstår varför de fick avslag och att han inte fått beslutet förklarad för sig. Marsela förklarar dock att de migrerat på grund av ekonomiska skäl och att hon förstår att det är därför de fått avslag. Hon säger att hon hade förväntat sig ett negativt beslut.

Eftersom familjen gärna vill komma tillbaka till Tyskland för att jobba i framtiden var de rädda för att få ett återreseförbud. Det var en viktig anledningen till att de återvände självmant. Inför återvändandet gjorde de inga särskilda förberedelser då de endast hade tre dagar på sig. I Tyskland fick de hjälp av två damer som fortfarande skickar lite pengar då och då.

Första månaden gick det ganska bra då de hade lyckats spara lite pengar i Tyskland, men efter det har det blivit katastrof så som de själva beskriver det. De har inte pengar till mat för barnen och när det regnar läcker det in genom taket. Eftersom de inte kunde betala räkningen har elen stängts av. De har inte jobb utan får en liten summa pengar varje månad från kommunen. De samlar plastflaskor som de säljer. Det var en chock för barnen att komma tillbaka. När det regnat vid ett tillfälle och blivit blött i huset sa barnen till Marsela att sockorna är blöta, vad är det här för ställe?

När de kom tillbaka hade barnen en del problem med språket i skolan. Det fanns inga andra problem till att börja med, de var välkomna, förutom att de skäms över sina kläder. Den typ av stöd som de helst vill ha är att få hjälp att hitta arbete så att de kan försörja sin familj. Barnen möter fattigdom och brist på tillgång till sjukvård. De måste hela tiden tänka på hur de ska skaffa mediciner till barnen och hur de ska stötta dem i skolan. Det har skulder överallt och upplever det som väldigt stressande. Att hitta mat för dagen varje dag är den största kampen.

Blerim säger att barnen förstod att de var tvungna att återvända och att det skulle bli svårt. Han förklarade för dem att det inte fanns något att göra eftersom det är lagen. Efter det grät barnen i två veckor. De två minsta barnen förstod att familjen skulle återvända, men inte riktigt innebörden av det. Samma dag som avslaget kom skulle Blerim ha börjat ett nytt jobb.

Teckning av barn som intervjuades i Irak. Bilden föreställer representant från Svenska Röda Korset.

Barnrätts- och genusperspektiv på återvändande

I Irak intervjuades fyra personer som var barn när asylansökan gjordes i Sverige. Av dessa var två, Kian och Rasoul, fortfarande minderåriga vid intervjutillfället. Omed och Hawa har hunnit bli vuxna sedan återvändandet. I Albanien och Kosovo intervjuades tre barn och unga vuxna, varav två upplevt migrationsprocessen som barn, Ibrahim och Afrim. En var en flicka, Elona, som lämnades med övrig familj när pappan i familjen migrerade. Av de som intervjuades i Irak var totalt fem av 13 personer kvinnor/flickor. I Albanien och Kosovo intervjuades sju kvinnor/flickor.

Barnen som intervjuats i Irak har inte haft någon uppfattning om stödets innehåll. De upplever inte heller att de fått något eget stöd. Stödet har utgått och använts främst till en av familjen vald verksamhet som oftast genomförts av mannen i familjen. I de fall där kvinnor återvänt som ensamstående utan make har stödet använts direkt till kvinnornas försörjning.

Utsatthet och skyddsperspektiv

I arbetet med att förhindra och lindra mänskligt lidande arbetar Röda Korset utifrån ett skyddsperspektiv.²² Det innebär att verka för att stärka människors säkerhet, värdighet och rättigheter, utifrån varje individs behov och utan diskriminering. Ett grundläggande skyddsperspektiv innebär även att tillgodose behov utan diskriminering och med beaktande av genus- och mångfaldsperspektiv. För att säkerställa att återvändandeprocessen är anpassad utifrån individens förutsättningar och att stöd som ges är relevant och effektivt, behöver vi titta på målgruppernas utsatthet och behov. Vissa grupper kan befinna sig i en särskilt utsatt situation som en följd av diskriminering och marginalisering och kan därför behöva särskilda skyddsåtgärder.

Barn har egna rättigheter och kan vara i behov av särskilt skydd. Särskilt fokus ska därför läggas på att skydda barn och göra barn delaktiga i allt som berör barnet. Röda Korset värnar barns rättigheter och verkar för att myndigheter och andra ansvariga aktörer efterlever de skyldigheter som åläggs dem enligt bland annat FN:s konvention om barnets rättigheter. Barnets bästa och barnets säkerhet ska komma i första rummet vid alla åtgärder, beslut och i processer som berör barnet. Detta gäller även i återvändandeprocessen och i utvecklandet av reintegrationsstöd.

Inom ramen för ett tidigare projekt följdes ett 30-tal kvinnor som återvänt till Kosovo upp under en längre tid och vid flera olika tillfällen. En märkbar utsatthet konstaterades i de flesta fall och det blev även tydligt att utsattheten till stor del berodde på att de var just kvinnor.²³

Utifrån kunskap och erfarenheter av att utsatthet kopplat till återvändande har ett nära samband med ålder och i många fall med kön och att vara kvinna, ville vi i största möjliga mån säkerställa att barn och kvinnor som återvänt kommer till tals. Även i intervjuer och möten med nyckelaktörer i hemländerna belystes frågor om återvändande och reintegration från ett allmänt utsatthetsperspektiv, och särskilt utifrån ett barnrätts- och jämställdhetsperspektiv.

Vikten av att stödinsatser som utvecklas ska vara barnanpassade och genusmedvetna betonas även i det globala ramverket för säker, ordnad och reguljär migration under mål 21.²⁴ I arbetet med denna rapport och i utformandet av frågeställningar har vi haft som avsikt att undersöka om det finns skillnader i upplevelser mellan barn, kvinnor och män och om det finns särskilda utmaningar och behov kopplat till ålder och kön. I samband med intervjuer har frågor ställts kring delaktighet i asyl- och återvändandeprocessen samt i kontakten med organisationer eller myndigheter som tillhandahållit stöd. När enbart föräldrar intervjuats har frågor ställts kring barnens upplevelser och behov.

22 Svenska Röda Korsets Skyddspolicy antagen 2019-02-15, [Svenska Röda Korsets skyddspolicy_190412.pdf](#)

23 Genusperspektiv i asylprocessen och vid återvändandet, Svenska Röda Korset, 2015.

24 Global Compact for Safe, Regular and Orderly Migration, antogs 2018 av majoriteten av FN:s medlemstater. Se [Global Compact for Migration | International Organization for Migration \(iom.int\)](#)

Barns upplevelser av återvändande

Förutom att barn har intervjuats har fokus på barns behov och situation även funnits i intervjuerna med föräldrarna. I alla intervjuer fanns ett stort intresse och en öppenhet att dela med sig av barnens situation och upplevelser från föräldrarnas perspektiv. Barns behov, rättigheter och framtid var ofta nära knutet till orsakerna till migration och påverkade många gånger valet att återvända självmant. Föräldrar själva betonade ofta rädsla för polis och tvång, kopplat till sina barn och återvändandet.

I princip alla barn hade påverkats mer eller mindre negativt av återvändandet. Omställningen beskrivs av flera föräldrar som svårast för barn och i synnerhet de barn som bott under många år i Sverige eller ett annat EU-land. Guled beskriver det så här:

”Det var svårast för min son. Allting blev upp och ner för honom. Han kände sorg.”

Hon berättar att det var sorgligt eftersom de var i Sverige i tre år och han hade vänner i skolan. Sonen studerade i Sverige och lärde sig det svenska språket, men förra året fick han inte godkänt i skolan, på sitt slutprov i Irak.

De flesta barnen hade enligt föräldrarna informerats om avslagsbeslutet och återvändandet. Föräldrarna var medvetna om de svåra känslorna barnen hade kopplat till avslaget och omställningen som det innebar. Många föräldrar bar också själva på känslor av sorg, misslyckande och skam för sina barns situation och att inte kunna ge dem de levnadsvillkor och den framtid som de önskade.

Däremot är det oklart om barnen varit delaktiga i asyl- och återvändandeprocessen. Barnen som intervjuades sa att deras egna asylskäl eller behov av stöd vid återvändandet inte hade hörts i någon större utsträckning – de hade haft möten med Migrationsverket där väldigt generella frågor hade ställts eller varit med på möten med exempelvis ETTC utan att deras egna behov hade diskuterats.

De behov som lyftes av barnen var ofta kopplade till familjens behov, men även barnspecifika behov kom fram – om svårigheterna med utbildning, att få gå om klasser i skolan och språksvårigheter.

Barns upplevelser av återvändande till Irak

För att Migrationsverket ska kunna utreda om barn har egna asylskäl eller barnspecifika skyddsbehov krävs det att barn får en egen intervju om detta. Rasoul, en pojke som sökt asyl med sina föräldrar, berättar att han inte fått något enskilt samtal på Migrationsverket utan att alla samtal skett med föräldrarna närvarande och då enbart om saker som skola och boende.

Barnen som vi har mött i Irak vill åka tillbaka till Sverige. Saman, en pappa, berättar att hans son inte ville återvända och att han fortfarande vill han åka tillbaka. Hans fru Bahar säger vidare att de berättade för sonen om återvändandet, men att han ändå trodde att de bara skulle åka på resa till Irak och sen komma tillbaka till Sverige igen.

Kian, som är sex år, känner sorg och ledsenhet över att återvända eftersom Sverige var bra. Han berättar att han pratat om återvändandet med sin mamma.

”Ja, jag frågade min mamma om det var en bra plats. Min mamma sa att det var en bra plats.” Kian vill åka tillbaka till Sverige.

Aram, en av papporna som intervjuats, säger att det varit svårt för barnen under tiden han var i Sverige och de bodde hos släktingar. En annan pappa berättar att barnen vet att han skäms mycket. Ett barn i en familj har haft problem med skolan på grund av språket – hon pratar inte längre sitt modersmål så bra. En pojke har missat flera årskurser på grund av tiden i Sverige och fått gå om.

Guled, en av mammorna, berättar att livet i Irak är väldigt svårt efter återvändandet. Hennes dotter är hemma och har inte kunnat gå i skolan. Undervisningen är på arabiska eller engelska, men dottern kan inte dessa språk. Hennes äldsta son som är 16 år är ledsen att de återvände. Guled berättar att han säger att han önskar att de hade gömt sig i stället för att återvända. När hon pratar om sitt yngsta barn som är sex år blir hon väldigt ledsen: *”När jag pratar med honom om något, eller när vi får ett hot från min tidigare man, blir han rädd. Vår situation är väldigt dålig.”* Hon berättar att barnen inte tycker att bo i Irak eftersom de har levt flera år i Sverige. Hennes son som är 16 år kommer till och med nu ihåg namnen på sina lärare när han gick i förskolan och han ringer och pratar fortfarande med sina lärare. Sonen på sex år vill återvända tillbaka till Sverige. Guled berättar att hon säger åt honom att de ska återvända till Sverige igen.

Omed, berättar om svårigheterna och omställningen i och med att han lämnade Irak som ett barn och sedan återvände som vuxen. Han var chockade över att komma tillbaka och upptäcka att allt var annorlunda. Han berättar att han var tvungen att växa upp väldigt snabbt och att det händer mycket i åldern 14 till 20.

Rasouls berättelse

Rasoul berättar att hans föräldrar sa att de var tvungna att återvända till sitt land för annars skulle de bli skickade till polisen. Han berättar att han blev väldigt ledsen när han fick veta det eftersom han hade sina vänner och sin bästa tid när han bodde i Sverige. Han berättade för sina vänner och lärare att han skulle återvända. När han lämnade Sverige var han ungefär elva år. Han ser det som att han växte upp i Sverige och tror att det är därför han älskar Sverige mer än Irak. Han berättar om tiden efter återvändandet. Hans släktingar kom för att hälsa på dem. Först i början var det trevligt, men efter ett tag kände han sig ledsen och saknade Sverige. Så här berättar han med egna ord: *”Först när du kommer och du återvänder, i början är det trevligt för du är ny igen. Men efter ett tag känner du dig ledsen, och du minns den fina platsen. Om det var en resa till ett land för en månad, du gillar att vara där i början. Det var på det sättet för mig. Men efter det, du vill åka tillbaka till ditt land.”*

När Rasoul återvände var det sommar och sommarledigheten hade precis börjat så han kunde inte börja skolan förrän efter tre till fyra månader. När skolan började gick han i nionde klass. Lektionerna var svåra eftersom han inte hade gått årskurs sju och åtta i Irak. I Sverige var lektionerna på engelska. I Irak var lektionerna på kurdiska och han berättar att hans kurdiska inte var bra. Han säger att han kunde tänka på kurdiska, men inte prata. De hade också lektioner på arabiska och han säger att han inte kunde någon arabiska alls. Han klarade inte skolan och fick gå om ett år.

Barns upplevelser av återvändande till Albanien och Kosovo

Alla som intervjuas i Albanien och Kosovo tillhör familjer som vid tiden för asylansökan har barn under 18 år. I princip alla beskriver att barnen påverkats negativt av att återvända. Barn har visat starka känslor och flera barn frågar om och drömmer sig tillbaka till tiden i asyllandet flera år efter återvändandet. Återvändandet beskrivs av flera föräldrar som chockartat och kaotiskt för barnen – det är framför allt de stora skillnaderna i levnadsvillkor och att inte få sina basala behov tillgodosedda efter återvändandet som är svårt. Det är även många föräldrar och barn som uppger att de känner särskild sorg över att ha lämnat skolan, men även att ha lämnat vänner är svårt för de äldre barnen.

Aron berättar att det var svårt för barnen eftersom de hade lärt sig tyska och till och med vid tidpunkten för intervjun vill barnen hellre fortsätta sin utbildning på tyska. Barnen var väl etablerade och väl integrerade i skolan. Blerim berättar att även han att omställningen varit svår för deras barn:

”Barnens tankar är alltid i Tyskland.”

En familj som varit i Sverige berättar att de åkte med tre dagars varsel från förvaret till Kosovo. De gjorde inga särskilda förberedelser och hade ingen att ringa. De packade och åkte och Ibrahim berättar att han inte hade en aning om hur det skulle bli eller vad som skulle hända. Vlora från Albanien berättar att de inte gjorde några förberedelser utöver att packa – rekommendationen från henne till myndigheter är att ge mer tid att förbereda sig och särskilt för att förbereda för barnen.

Afrims berättelse

Vi frågar Afrim, som vi pratar med i Albanien, hur det var att återvända. Han svarar att det var väldigt dåligt eftersom han var tvungen att sluta skolan. Han upplever inte heller att det finns något positivt med att återvända. Så här säger han själv: *”Det finns inget bra med att återvända hit. Ingenting är bra här.”* Särskilt skolan har varit svår eftersom han är så mycket äldre än sina klasskamrater och han har fått gå om flera klasser. På frågan om hur det är annorlunda för barn att återvända svarar han: *”Här finns inget bra liv. Här hittar du inget bra liv. Det är svårt för alla barn. Det är svårt för alla.”*

Det är ett känslösamt möte då mamman i familjen är ledsen över att inte kunna ge sina barn det de behöver. Hon berättar att pojken mår väldigt dåligt när han fick reda på att de var tvungna att lämna Tyskland. Som råd till andra i samma situation säger hon att de ska göra sitt bästa för att inte behöva återvända och att försöka att hitta andra vägar att stanna.

Även små barn uppges ha påverkats och varit medvetna om återvändandet. Trots att Sindi och hennes familj var i Sverige en kort period och dottern bara var tre år beskriver hon ändå att det var väldigt jobbigt för henne då hon trivdes så bra i Sverige. Hon beskriver att det inte finns något i Albanien och att till och med hennes dotter förstod det. Trots att hon var så liten, så ville hon inte komma tillbaka. Hon sa: *”stanna här, stanna här”*. Vlora, en annan förälder, menar dock att det varit okej för barnen att återvända eftersom de var så unga när det hände.

Det finns barn som har haft problem med skola och språk sedan återvändandet. Flera barn saknar tillgång till vård och mediciner de är i behov av på grund av specifika sjukdomar eller hälsotillstånd. Flera familjer kämpar med att se till att barnen har mat och de kläder de behöver.

Några yngre barn går i förskola. Sindi och Vlora berättar att de måste gå ganska långt varje dag för att lämna sina barn. Den ena kvinnan måste bo hemma hos sin mamma på grund av detta. Den andra nämner det inte som ett problem, men berättar att det är 40 minuters promenad per väg. Även om skolan är gratis nämns i intervjuerna att det finns kostnader kopplade till skolan för exempelvis material och böcker som de kan ha svårt att täcka.

Ibrahims berättelse

Ibrahim i Kosovo berättar att han kom som 13-åring till Sverige. Det var helt okej att bli intervjuad av Migrationsverket, säger han, och det tog en timme ungefär. Det är jobbigt för honom att prata om tiden i Sverige då familjen ganska nyligt återvänt och dessutom var fem år i Sverige. De bodde på många olika ställen och flyttades runt en hel del. Han tror att de bott på fyra till fem olika ställen kanske. Totalt har han gått i tre eller fyra olika skolor. På gymnasiet hade han hunnit börja bygg- och anläggningsprogrammet och gått där ett år. Han har inte fått med sig sina betyg så därför har han svårt att börja skolan i Kosovo. Han har fortfarande många kompisar i Sverige som han har kontakt med. Ibrahim har en dröm om allt var möjligt. Helst av allt skulle han vilja bli arkitekt och bo i Sverige. Sedan han återvände har han ingen sysselsättning: *”Jag har inga vänner här. Inget jobb. Ingen skola. Ingenting.”*

Kvinnors upplevelser av återvändande

I Albanien och Kosovo intervjuades enbart kvinnor som migrerat och återvänt tillsammans med make och barn. Det fanns inga ensamstående eller frånskilda kvinnor bland dessa återvändare. Intervjuerna med kvinnor, män och barn skedde huvudsakligen i hemmet och ofta i samma rum eller i anslutande rum. I alla möten med organisationer och myndigheter ställdes frågor om kvinnors utsatthet och möjligheter till stöd med särskilt fokus på våldsutsatta kvinnor och offer för människohandel. Då vi inte hade möjlighet att intervjua kvinnorrättsorganisationer eller organisationer som ger stöd till dessa målgrupper specifikt lyckades vi inte få någon utförlig information kring problemens utbredning eller kvinnor möjligheter till stöd. I Irak intervjuades både ogifta vuxna kvinnor och ensamstående separerade kvinnor. I dessa fall var kön en bidragande faktor till migrationen i sig, men bidrog även till särskilda utmaningar efter återvändandet.

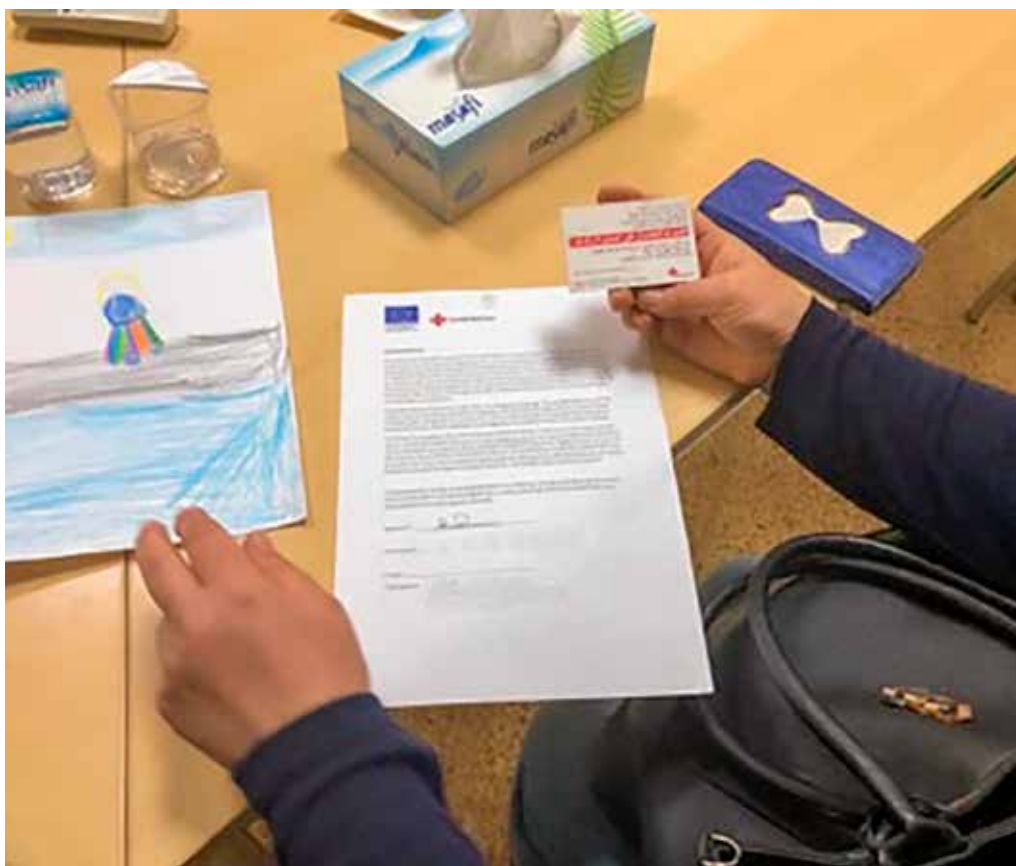

Foto: Josefin Zeolla

Kvinna som intervjuas i Irak av representanter från Svenska Röda Korset.

Kvinnors upplevelser av återvändande till Irak

Kön och genus kommer upp som viktiga faktorer i flera sammanhang. Dels nämns kön som en omständighet som beaktas av familjen när en person ska lämna Irak och söka asyl. En ung man, Omed, berättar att han fick lämna landet och söka asyl som ensamkommande barn eftersom han var pojke medan det ansågs vara en för farlig och svår resa för hans systrar. Samtidigt nämner också de kvinnor som migrerat utan män att deras kön och genus var en del av anledningen till att de lämnade från första början. I ett fall handlade det om genusbaserat våld.

De kvinnor som återvänt utan vuxna manliga familjemedlemmar nämner även kön som en av de största utmaningarna med att återvända – att kunna leva och försörja sig som kvinna.

”Jag är en tjej, hur ska jag kunna åka tillbaka till mitt land ensam?” frågar Hawa.

Det verkar som att de kvinnor som återvänt ensamma utan män har fått stöd och hjälp med sin egen försörjning. När det är en hel familj som fått stöd har det oftast gått till mannens försörjning av familjen.

De kvinnor som återvänt som ensamstående berättar att det är svårt att återvända utan en make och svårt som kvinna att göra vissa saker utan en make. Det är också svårt att få tillgång till skydd från myndigheter utan ett manligt nätverk, berättar Hawa, dotter till en ensamstående skild mamma.

Intervju med Rania, återvändanderådgivare på ETTC i Irak.

Samtliga återvändare som erbjuds stöd av ETTC tilldelas en rådgivare som ansvarar för deras ärende och följer dem genom processen. Rania arbetar särskilt med att stötta kvinnor och se till deras ofta särskilda behov. Rådgivning sker alltid individuellt men ibland även i grupp.

Kvinnors förutsättningar att ta till sig hjälpen som erbjuds, skiljer sig från män och är ofta begränsade berättar Rania. Detta är något hon måste ta hänsyn till. Rania berättar till exempel att många kvinnor inte har möjlighet att ta sig till kontoret för inbokade möten eftersom det nästan uteslutande är kvinnorna i familjen som har huvudansvaret för barnen. Men det kan också vara andra anledningar som till exempel brist på information om ETTC och vad organisationen kan göra för just dem, som bidrar till att kvinnor inte kommer till bokade möten eller svarar i telefonen när Rania ringer.

I de fall då kvinnan inte har möjlighet att lämna hemmet kan Rania göra ett hembesök för att genomföra samtalet. Den övergripande strukturen går ut på att tre samtal genomförs med kvinnan. Det första samtalet består av information och utredning kring vilka behov som finns. Till nästa möte ber Rania kvinnan fundera på vad hon önskar och vilket typ av stöd som skulle kunna leda till ökad reintegration eller på något annat sätt möta de behov som gör att reintegration är möjlig. Rania berättar att det för flertalet kvinnor är svårt att starta en egen affärsverksamhet, vilket många män uppmuntras till eller väljer att göra, eftersom kvinnorna har huvudansvaret för barnen. Därför handlar ofta samtalet om andra saker som till exempel hälsa, boende eller möjlighet till utbildning som i vissa fall kan göras hemma.

Vid andra mötet ligger fokus på planering av de aktiviteter som kvinnan tillsammans med Rania har kommit överens om. Rania uttrycker att det är viktigt och att det ofta krävs att hon uppmuntrar kvinnan till att fundera på vilka tidigare erfarenheter och vilken kompetens kvinnan besitter. Ibland händer det också att idéerna kvinnan presenterar är orealistiska och att Rania behöver använda sitt inflytande och komma med alternativa mer realistiska förslag. ETTC kan ibland erbjuda arbetsträning i syfte att bygga upp erfarenheter och står då för lönen i fyra till fem månader.

Det är nästan uteslutande kvinnan, i familj eller som ensamstående, som får ansvaret att diskutera barnens behov. Målet är att delen av ETTC:s bidrag som är avsatt för barnen ska gå direkt till dem själva, exempelvis kan utgifter i samband med skolgång bekostas i ett år. Men Rania berättar att familjen ofta väljer att låta barnens del av bidraget gå till att möjliggöra familjens försörjning och att det då oftast är mannen som står för det. Därmed investeras barnens del av stödet i mannens arbete. I våra intervjuer med kvinnor har vi noterat att detta även är fallet med kvinnans del av stödet.

Kvinnor som inte har några barn, eller vars barn är vuxna uppmuntras att arbeta för att kunna försäkra sin egen försörjning. Många erbjuds först kortare yrkesutbildning och kurser i att starta eget. Rania ser det som sin roll att inte bara informera utan även stötta och försöka "övertyga dem om att det finns en framtid". Hon berättar att hon upplever att största utmaningen bland de kvinnor hon träffar är att bemöta den besvikelsen många innehåller efter att ha fått ett avslag på sin ansökan om uppehållstillstånd och blivit tvungna återvända. Hon nämner också svårigheter med psykisk ohälsa och personer som på grund av diverse funktionsnedsättning har svårt att komma ut i arbetslivet.

Rania noterar att många kvinnor upplever att de har fått bristfällig information om ETTC-stödet före deras första möte och att besvikelsen ibland kanske förstärks på grund av bristfällig information. Det händer att de efterfrågar kontanter och säger sig ha fått information om att de är berättigade till pengar. Rania tror att bättre information tidigt, före avresa, skulle bidra till möjligheten för en bättre plan för återvändaren. Hon föreslår att de exempelvis skulle kunna genomföra ett möte via Skype.

Kvinnors upplevelser av återvändande till Albanien och Kosovo

Det finns inga uttalade erfarenheter i intervjuerna eller mötena med myndigheter och organisationer av att kvinnor påverkas annorlunda än män i återvändande-processen. Det största problemet verkar vara att hitta försörjning generellt, men för kvinnor kan ansvaret för barnen utgöra ytterligare ett hinder för att kunna försörja sig. Två av kvinnorna tar upp att de inte har någon som kan passa deras barn och att detta gör att de inte kan arbeta.

Då Albanien tidigare år har funnits med i statistiken över misstänkta fall av människohandel²⁵ ville vi undersöka om det fanns något särskilt stöd för denna grupp, men även för våldsutsatta kvinnor som tidigare visats sig vara en särskilt utsatt grupp i asylprocessen och bland återvändare till Västra Balkan.²⁶ Det framkom dock ingen sådan problematik hos de familjer vi intervjuade. Intervjuerna skedde i de flesta fall gemensamt eller samtidigt i olika rum, vilket kan vara en anledning till att den typen av problem ej togs upp av familjerna.

Stöd av Röda Korset i samband med återvändandet

I Irak framkom det i intervjuerna att flera personer fått stöd av Svenska Röda Korset inför återvändandet på olika sätt. Guled berättar att en granne i Sverige gett henne ett visitkort till Svenska Röda Korsets Migrationsrådgivning. Grannen ringde Svenska Röda Korset efter återvändandet som i sin tur kontaktade Irakiska Röda Halvmånen. När Guled och hennes barn kom fram fick hon möbler, fyra sängar, ett element, filtar, samt hygienartiklar som tandborstar och mat.

Irakiska Röda Halvmånen besökte henne vid två tillfällen. En gång för intervju och en gång kom de med sakerna. Guled nämner att hon var lite nervös för att de var män. Så här säger hon i intervjun: *”Om det inte var för de sakerna, hade jag inte haft någonting”*. Det materiella stödet upplevdes positivt men inte tillräckligt. Vidare säger hon att *”Om du lever under hot så kan du ha hela världen, men ändå kan det kännas som ingenting”*. Guled lämnade ursprungligen Irak på grund av hot från sin exman. Även dottern Hawa nämner stödet från Röda Halvmånen och att var de första som kontaktade dem när de kom tillbaka. Soran berättar att han träffat Röda Korset flera gånger i Sverige.

Då familjerna i Albanien och Kosovo identifierats av Röda Korset har några familjer naturligt fått visst stöd av dessa. I Kosovo har Röda Korset gett stöd till återvändare på uppdrag av staten. De har delat ut kläder samt mat- och hygienpaket till en familj vi träffar. Personal från Röda Korset som är med vid besöket erbjuder mannen skor som han är i behov av. De diskuterar om familjen kan få bidrag via kommunen. I Albanien ger Röda Korset en av familjerna ekonomiskt stöd för att betala ett av barnens sjukvård. Vid intervjuerna erbjuder de att följa upp behov hos vissa familjer.

25 Statistik från IOM: Assisted Voluntary Return and Reintegration for Victims of Trafficking and Foreign Citizens in Prostitution in Sweden (AVRRTiPP-SWE VI) Statistics | 1 January to 31 December 2019

26 Genusperspektiv i asylprocessen och vid återvändandet, Svenska Röda Korset, 2015.

Avslutande reflektion – återvändande som en varaktig lösning

Slutsatser

Flera personer som Röda Korset har mött under uppföljningsresorna berättar att de ångrar att de återvänt och att de planerar att migrera på nytt. Detta tyder på att orsakerna till migrationen fortfarande finns kvar och att återvändandet inte varit en varaktig lösning för individen. Om återvändandet ska vara humant, värdigt och hållbart behöver stödet i samband med och efter återvändandet stärkas, anpassas och utökas.

Det främsta kriteriet för återetablerings- och återintegreringsstöd idag är nationalitet. Hos de familjer vi intervjuat på Västra Balkan, som inte haft tillgång till reintegrationsstöd, finns stora humanitära behov och avsaknad av tillgång till grundläggande mänskliga rättigheter. Det finns därför skäl att se över om stödet kan utformas för att i högre utsträckning möta individuella behov och därigenom lindra fortsatt utsatthet. I Irak har stödet haft en positiv påverkan på individers möjlighet bland annat till försörjning och bidragit till ett mer hållbart återvändande.

Den svenska asylprocessen har upplevts som påfrestande av de flesta personer som intervjuats och att många anser att de inte får det stöd de hade behövt. Då Migrationsverket är den aktör som fattar beslut i asylprocessen är det svårt för individer i en återvändandeprocess att uppfatta myndigheten, och förstå den information som kommer därifrån, som oberoende och neutral. I myndighetens uppdrag ingår inte heller att erbjuda psykosocialt eller praktiskt stöd på det sätt som vore önskvärt.

I intervjuerna framkommer det i enskilda fall att barn och kvinnor inte tycks ha fått sina egna skäl utredda eller beaktade i tillräckligt stor utsträckning. Det finns barn som uppger att de inte har fått frågor som specifikt rör deras eventuella asylskäl. Kompetensen kring hur barn och kvinnors rättigheter och asylskäl ska utredas behöver förstärkas och utvecklas.

Generellt sett behöver myndigheter och andra aktörer arbeta för att öka förståelsen för skälen till avslag och innebörden av exempelvis tidsfrister och återreseförbud, hos individer, då det är tydligt att det hos personer med avslag ofta saknas en förståelse för asylprocessen och beslutet. Även insatser som rådgivning, generella förberedelser och stöd som innefattar det psykiska måendet behöver stärkas och utvecklas.

I intervjuerna framkommer att det i Sverige genomgående saknats generell information om reintegrationsprocessen, men detsamma gäller Tyskland där flera familjer vi intervjuat återvänt från. Vi ser även att annan praktisk information och tid för förberedelser hade kunnat hjälpa många återvändare. Det kan handla om att säkerställa att individer får med sig översatta dokument så som skolbetyg och skolintyg, födelsebevis, och journalutskriften. Föräldrar berättar exempelvis att det inte har funnits tid att förbereda barnen på det sätt som de hade önskat.

I familjerna som återvänt till Irak har alla, inklusive kvinnor och barn, varit med på möten med ETTC. De kvinnor som återvänt som ensamstående och som ingår i kvinnoledda hushåll har fått ett individbaserat stöd av organisationen. Däremot verkar det som att kvinnors och barns del av återintegreringsstödet ofta går till mannens eller familjens gemensamma affärsprojekt. Barn har generellt sett inte tillgång till något specifikt stöd, inom reintegrationsprogrammen, utifrån sina individuella behov.

En förutsättning för att kunna tillgodogöra sig stöd är god psykisk hälsa. Hos både vuxna och barn finns ett behov av att utveckla det psykosociala stödet. Många återvändare, oavsett kontext, kämpar med svåra känslor som sorg, misslyckande, vanmakt och hopplöshet inför sin situation. De utmaningar som ett återvändande ofta innebär blir svårare att hantera när personen ifråga mår dåligt och saknar verktyg för att ta sig ur situationen.

Efter återvändandet finns stora behov hos de flesta individer och familjer som återvänt oavsett till vilket land det har skett. De vanligaste svårigheterna handlar om att hitta försörjning och boende, få tillgång till kvalitativ utbildning, tillgång till hälso- och sjukvård för specifika sjukdomstillstånd, tillgång till mediciner, men även till mat, samt kläder och utbildningsmaterial till barnen.

Flera av dessa problem är kopplade till orsakerna till migrationen, och är behov som stora delar av befolkningarna delar. Men det finns även svårigheter som är specifikt kopplade till återvändandet eller asylprocessen. Det handlar exempelvis om att den ekonomiska situationen, trots eventuella bidrag och stödinsatser, oftast är sämre än innan. Det kan också handla om psykisk ohälsa som uppstått i samband med upplevelser under tiden i asyllandet eller på vägen till Europa, ensamhet och isolering, familjeseparation under en längre tid, långa handläggningstider, upplevelser av asylprocessen som rättsosäker och godtycklig, erfarenheter av att återvända med tvång, samt skuld, skam och känslor av personligt misslyckande.

Utformningen av stödinsatser och tillgången till dessa skiljer sig åt beroende på vilket land personen sökt asyl i, vilka aktörer som verkar i just det landet och vilken roll och mandat dessa har, samt hur reintegrationsstödet organiseras och utifrån vilka kriterier det ges. I exempelvis Albanien har personer som återvänder från länder som har avtal med IOM möjlighet att få stöd, men däremot finns inga ERRIN-program. Det betyder att det inte finns några möjligheter för personer som återvänder från Sverige att ta del av stöd som erbjuds personer från andra EU-länder.

I Albanien finns goda exempel på hur utvecklings- och biståndsaktörer, i detta fall GiZ (Tysklands myndighet för utveckling och bistånd) arbetar med att inkludera reintegrationsinsatser i sina program. Fördelen med dessa program är att de utgår ifrån behoven hos individer snarare än deras status i återvändandeprocessen. I Irak där det finns stöd tillgängligt via ERRIN och ETTC ser vi att detta gjort stor skillnad för individer när det använts på ett ändamålsenligt sätt. Det finns potential att sprida goda erfarenheter från norra Irak till fler länder dit många återvänder.

I alla tre länder som besökts har Röda Korset eller Röda Halvmånen gett stöd till individer på olika sätt inför, under och efter återvändandet. Utifrån den unika rollen rörelsen har finns en möjlighet att fortsatt utveckla arbetet med stöd vid avslag och återvändande, både i Sverige och i ursprungsländerna, genom internationellt samarbete och samverkan.

Foto: Mikaelo Hagan

Representanter från Albanska och Svenska Röda Korset besöker familjer som återvänt i Skodra.

Rekommendationer

Röda Korset verkar för att återvändande ska ske under humana och värdiga former. Vi anser att en bra utgångspunkt för arbetet med att utöka och stärka stödet vid återvändande är det globala ramverket för säker, ordnad och reguljär migration, som Sverige har ställt sig bakom. Ramverket belyser vikten av att respektera principen om *non-refoulement*, att barnets bästa ska beaktas vid alla beslut och att reintegrationsstöd bör vara genusmedvetet och barnanpassat. Även uppföljning av återvändande samt vikten av internationellt samarbete behandlas i ramverket.

Utifrån intervjuerna och vår långa erfarenhet av att arbeta med stöd till människor i en återvändandeprocess, ger vi konkreta förslag på hur processen och stödet kan förbättras för att återvändandet ska bli mer humant, värdigt och hållbart.

Röda Korset anser att stödet i återvändandeprocessen som minimum bör innefatta ett humant och värdigt bemötande och tillgång till korrekt, neutral och tillräcklig information. Utöver detta bör alla som återvänder få tillgång till det antal återvändandesamtal som behövs i varje enskilt fall samt även individuellt praktiskt stöd utifrån behov. Materiellt och ekonomiskt stöd bör finnas tillgängligt utifrån individuella behov och särskild utsatthet i fler länder än idag.

Rekommendationer till regeringen

- **Fokusera på åtgärder som främjar självmant återvändande och reintegration framför åtgärder som innefattar tvång och sanktioner.**

Röda Korsets erfarenhet visar att ett humant, värdigt och hållbart återvändande uppnås genom åtgärder som stärker stödet vid återvändande. Vår övergripande rekommendation är därför att åtgärder för ökat återvändande bör fokusera på att erbjuda utökat stöd vid återvändande och fler insatser kopplat till reintegration, inte ytterligare sanktioner och utökade möjligheter till förvar.

- **Tillsätt en utredning för att undersöka hur stödet i samband med återvändande kan stärkas. Fokus bör vara på att säkerställa migranternas rättigheter och att tillgängliggöra stöd för särskilt utsatta grupper.**

En utredning bör se över hur arbetet med att ge information och individuell rådgivning vid återvändande kan stärkas. Utredningen bör även ge förslag på hur reintegrationsstödet kan utvecklas så att fler individer kan få stöd.

Återetablerings- och reintegrationsstödet bör utvecklas med syfte att omfatta fler individer, länder och typer av insatser, med fokus på behov, och utsatthet. Stödet bör möta behov hos särskilt utsatta grupper, vara genusmedvetet och barnspecifikt.

Möjligheterna att ge ett kontantstöd utifrån särskild utsatthet, till exempel till barnfamiljer eller andra individer som har särskilda behov oavsett ursprungsland, bör undersökas.

Möjligheterna till stöd även för de som återvänder tvångsvist bör utvecklas.

I samband med detta bör frågan om vilka aktörer som ska vara en del av processen och vilka mandat dessa ska ha undersökas och belysas särskilt. I dag är det Migrationsverket och Polisen som ansvarar för återvändandeprocessen, men mandatet att göra detta är alltför begränsat.

- **Ge Migrationsverket i uppdrag att se över bemötandet vid avslag och hur särskilt utsatta gruppernas rättigheter, inklusive barnets rättigheter, kan stärkas i återvändandeprocessen med fokus på jämställdhet och principen om barnets bästa.**

I uppdraget till Migrationsverket bör ingå att utveckla arbetet med bemötande vid avslag och återvändande, genom exempelvis utbildning och framtagande av riktlinjer för hur processen kan anpassas utifrån särskilt utsatta gruppernas behov och ett barnrättsperspektiv.

Uppdraget bör innefatta att ta fram riktlinjer och utbildning för hur information ska ges till barn och hur samtal med barn om avslag och återvändande ska gå till.

Uppdraget bör även innefatta att bredare identifiera och ta fram åtgärder för att bättre möta särskilt utsatta grupper. Detta bör bland annat ske genom utökade möjligheter till praktiskt stöd.

Rådgivning vid återvändande bör ges på ett neutralt och icke styrande sätt. Det bör ske i en trygg miljö och individer bör ha tid att bygga förtroende för den som ger information och rådgivning. Allt detta för att individen ska kunna göra ett så informerat val som möjligt.

- **Ge en oberoende aktör i uppdrag att följa upp tvångsvist och även självmant återvändande.**

Återvändande bör följas upp av en oberoende aktör som inte ansvarar för prövningen av asylansökan eller verkställande av avvisnings- och utvisningsbeslut.

Uppföljning bör alltid ske vid återvändande av ensamkommande barn samt vid annan särskild utsatthet. Det bör även ske på ett mer strukturellt plan, och innefatta återvändande av vissa grupper och återvändande till specifika länder. En miniminivå av uppföljning bör ske inom de program och tjänster som upphandlas av Migrationsverket, exempelvis inom ERRIN-programmet.

- **Revidera Lagen om mottagande av asylsökande (LMA) i syfte att säkerställa att personer med avslag på sin asylansökan har rätt till boende och ekonomiskt stöd för grundläggande behov.**

Den 1 juni 2016 infördes en lagändring i Lagen om mottagande av asylsökande (LMA) som i korthet innebar att vuxna asylsökande utan barn som fått avslag på asylansökan inte längre har rätt till boende, dagersättning och särskilt bidrag. Förändringarna har resulterat i humanitära konsekvenser som innebär allvarliga påfrestningar för den enskilde, men också för samhället i övrigt, och många gånger försvårat återvändandearbetet.

I september 2021 aviserade regeringen en utredning ”Ett ordnat initialt mottagande av asylsökande” i syfte att utvärdera om förändringarna har fått de avsedda effekterna, liksom vilka konsekvenser ändringarna har fått i övrigt, bland annat för återvändandearbetet. Detta är något som Röda Korset ansett nödvändigt under lång tid och ställer sig mycket positiva till.

Utredningen måste dock även synliggöra de humanitära konsekvenserna och föreslå revideringar som tydliggör ansvaret mellan olika aktörer samt medför att personer omfattas av grundläggande rättigheter och behov under tiden de befinner sig i Sverige. Att basala rättigheter och behov är uppfyllda under tiden i Sverige bidrar till ett humant och värdigt återvändande.

Rekommendationer till Migrationsverket och Polisen

- **Fortsätt arbetet med att utveckla och utöka stödet vid återvändande.**

Fokus bör vara på att utveckla det psykosociala stödet och att ge stöd till särskilt utsatta grupper.

Individuellt stöd bör även ges till barn och individuella reintegrationsplaner bör upprättas för alla som ska återvända. Vid återvändande som berör barnhushåll eller ensamkommande barn bör barn få information och involveras på ett ålderadekvat sätt och utifrån sina individuella förutsättningar.

Uppföljning av återvändande och stödet som ges bör ske inom de program och tjänster som upphandlas av Migrationsverket, exempelvis inom ERRIN-programmet. Särskilt fokus bör läggas på att följa upp stödet utifrån utsatthet samt ett barn- och genusperspektiv.

- **Säkerställ att alla asylsökande samt personer med avslag på asylansökan får korrekt information om återetableringsstödet samt ERRIN-stödet så att de har så korrekta förväntningar som möjligt inför återvändandet.**

Möjligheter till fortbildning för beslutsfattare och handläggare kring reintegrationsprocessen och stödet som ges vid återvändande bör främjas.

Individer med avslag och som ska återvända bör få information och stöd i att översätta olika typer av dokumentation som berör skolgång, recept, sjukvårdsjournaler, födelsebevis osv.

Fler som återvänder bör informeras om möjligheten att före återvändandet ha kontakt med representanter från organisationerna som ger stöd inom ERRIN-programmen.

- **Migrationsverket bör arbeta med att utveckla och kvalitetssäkra samtalen som förs vid avslag och återvändande samt utveckla informationen som ges i processen.**

Detta arbete bör ske för att säkerställa att individer som berörs får bred information och möjlighet att förstå beslutet som ligger till grund för utvisningen.

Alla som berörs bör få komma på samtal och få information om möjligheten att ansöka om förlängd tidsfrist. Möjlighet till samtal ska finnas innan tidsfristen för frivillig avresa går ut.

Migrationsverket bör ta fram riktlinjer för hur barn involveras i återvändande-processen. Riktlinjerna bör utformas så att barn kan inkluderas på ett tryggt och barnanpassat sätt utifrån individuella förutsättningarna.

Återvändandesamtal med barn bör förberedas och ansvarig handläggare bör ha kunskap och kompetens om barnets rättigheter, barnets rätt till delaktighet samt erfarenhet av samtal med barn.

Referenser

Assisted Voluntary Return and Reintegration for Victims of Trafficking and Foreign Citizens in Prostitution in Sweden (AVRRTiPP-SWE VI) Statistics | 1 January to 31 December 2019

[Assisted Voluntary Return & Reintegration | International Organization for Migration \(iom.int\)](#)

[Avtal med Kosovo om återtagande av personer - Regeringen.se](#)

Avslag på asylansökan- Återvändande, Resultat och utmaningar, 2015, [avslag-pa-asylansokan-atervandande161006.pdf \(rodakorset.se\)](#)

Background Paper Expert Meeting on Protecting the human rights of migrants in the context of return, OHCHR, 2018.

[Microsoft Word - Background paper - human rights of migrants and return - OHCHR_FINAL.docx](#)

Durable Solutions for Children, Toolkit , Save the Children International, [Durable-Solutions-for-Children-Toolkitfinalfeb2019.pdf \(pasc-lac.org\)](#)

From Europe to Afghanistan: Experiences of Child Returnees, From Europe to Afghanistan: Experiences of child returnees | Resource Centre ([savethechildren.net](#))

Frälsningsarmén Sverige, mailkontakt med ansvarig för Frälsningsarmén Sveriges arbete med offer för människohandel, 2019-02-20

Global Compact for Safe, Regular and Orderly Migration, antogs 2018 av majoriteten av FN:s medlemstater. Se [Global Compact for Migration | International Organization for Migration \(iom.int\)](#)

Genusperspektiv i asylprocessen och vid återvändandet, Svenska Röda Korset, 2015.

IASC Framework on Durable Solutions for Internally Displaced Persons; [50f94cd49.pdf \(unhcr.org\)](#)

[Irak – avrådan – Regeringen.se](#)

Migrationsverkets månadsstatistik december, 2020.

Nationellt metodstödsteam: [020 390 000 | Nationellt metodstödsteam \(nmtsverige.se\)](#)

Rättsligt ställningstagande angående prövningen av ansökningar om internationellt skydd med mera för medborgare i Irak – SR 34/2019.

Rättsligt ställningstagande: Migrationsverkets bedömning av ett ordnat mottagande se SR 11:2020, [200327303.pdf](#)

Svenska Röda Korsets Skyddspolicy antagen 2019-02-15, [Svenska Röda Korsets skyddspolicy_190412.pdf](#)

UNHCR, Fact Sheet Iraq, January 2021: [UNHCR](#)

EUROPEISKA UNIONEN
Asyl-, migrations- och
integrationsfonden

Vi främjar migrationens möjligheter genom att driva ett projekt som medfinansieras av Asyl-, migrations- och integrationsfonden.

AMIRA – Assisting Migrants in Return and Asylum

Svenska Röda Korset

Svenska Röda Korset

Box 17563, Hornsgatan 54, 118 91 Stockholm
Telefon Infoservice 0771-19 95 00

E-post: info@redcross.se | Besök vår hemsida www.rodakorset.se